

ЕКОНОМИСТ

Год. V.

Јули 1925.

Број 7.

РАСПРАВЕ

Мишљење о трећем пројекту закона о непосредним порезима*)

Од проф. Др. Бранислава Димитријевића.

Пре више месеци издало је Министарство Финансија (Генерална Дирекција Непосредних Пореза) „Грађу за реформу непосредних пореза“, Београд 1925. Грађа садржи први пројект закона о непосредним порезима, који је резултатом рада стручне анкетне комисије, која је 1922. заседавала два пута у Београду: месеца фебруара и јуна — јула. На основу тог пројекта — који је исте године био предложен и Народној Скупштини и упућен Законодавном Одбору, али због промене политичких прилика није мериторно расправљен ни у изабраном ужем одбору Законодавног Одбора — израђена су кашње у министарству још два пројекта: други и трећи. И те пројекте садржи Грађа, а уз то и мотиве к трећем пројекту, које су израдила г. г. Н. Коњовић и М. Цвијановић. Осим тога садржи Грађа пројект анкетне мањине, кратки приказ деломичних промена у затеченим системима непосредних пореза, које

*) Уредништво радо даје места овој расправи, сматрајући да је, питање које се у њој третира од првокласне важности, те да стога треба пружити прилике стручњацима да о њему даду своје напомене и свој суд.

Напомиње се још, ради упућивања читаоца, да се за пажљиво читање овог састава треба да има при руци текст нацрта законског пројекта, да би се могле потпуно да прате све примедбе и све измене и допуне што се предлажу, а међу којима их има и чисто редакцијске природе.

су изведене иза уједнњења, и други материјал, који упућује у генезу и судбину пројеката и у мишљења, која су се појавила.*)

I.

Унашање персоналних елемената у систем директних пореза је једна од најмаркантнијих црта у развоју порезних законодавстава данашњих културних држава у току последњих неколико деценија. Та персонализација непосредних пореза манифестира се на различити начин. Логички свој закључак и облик налази она у т. зв. опћем порезу на дохотак, т. ј. порезу на укупни доходак. Нарочито под утицајем законодавстава појединих немачких држава, која су у томе предњачила, продира тај облик пореза мало по мало и у системе директних пореза других држава европског континента. У нашој држави налазимо га у подручју некадањег аустријског и угарског — хрв. законодавства. У Аустрији је тај облик пореза био заведен већ законом од 25 октобра 1896 под именом личног пореза на доходак (Personal einkommensteuer); у подручју уг. — хрв. финансијског законодавства био је додуше узаконен већ зак. чланком X: 1909, који улази у састав т.зв. Векерлове реформе директних пореза, али је оживотворење тог закона, пре него што је стао на снагу, било одложено до даље одредбе законодавства, тако да је овде тај облик пореза оживотворен тек за ратних времена под притиском финансијске нужде. И у предратној Србији је тај облик налазио одличне заговорнике,

*) Према предговору имала се Грађа доставити стручњацима, привредним установама и пореским практичарима на мишљење и критику. Жеља је Г. Министра Финансија — вели се у замолним дописима, којима је Грађа достављана — да, на основу добивених умесних и оправданих примедба, или изради нов предлог закона о непосредним порезима или да их пошаље Народној Скупштини уз овај законски предлог (трећи пројект) кад га буде упутио на озаконење, како би се могао добити што потпунији и што перфектнији закон о непосредним порезима. И писац ових редова — који је 1922. такође сарађивао као члан стручне анкете за израду пројекта закона о непосредним порезима — умољен је, да поднесе своје мишљење о трећем пројекту. То се мишљење обелодањује овде дословно онако, како је поднесено Министарству Финансија. Да га обелодани штампом, на то је писца потекла жеља, да с датим мишљењем упозна шири круг стручњака, и очекивање, да оно можда неће бити без важности ни као литерарни прилог за боље упознавање права, које би се створило на основу овог пројекта,

а данас их налази у читавој пространој домовини уједињеног народа Срба, Хрвата и Словенаца.

Најистакнутија је одлика пореза на укупни доходак, што тај облик пореза омогућује да се узму у обзир сви они различити лични фактори, који условљавају порезну снагу појединца. Нарочито се даје ту без потешкоћа провести ослобођење минимума ексистенције од пореза и прогресивно опорезовање. Може се шта више рећи, да се проблем прогресивног опорезовања једино код тог облика пореза да решити на начин, који може да задовољи. Одбијање од укупног бруто примања — „бруто дохотка“, како га називају неки порески закони — свих издатака, који су учињени, да се до њега дође, да се осигура и да га се очува, и одбијање дуговних камата и других приватно-правних терета, који улазе у састав туђих доходака, су реквизици, који произлазе већ из самога појма дохотка и пореза на доходак, а који се овде дају лако остварити. И иначе иду сви порески закони те врсте за тим, да се по могућности захвати збиљски доходак, а не задовољавају се просецима и спољашњим знацима. И личне и породичне прилике, које упливишу на пореску снагу, а не тичу се саме висине дохотка, дају се овде лако уважити.

Из начела, да свако буде опорезован према својој пореској снази, извире још један захтев: да фундирани доходак, јер даје већу пореску снагу, буде јаче опорезован од нефундираног. Тај се захтев даје провести различито. Пре свега у оквиру самог пореза на доходак, на тај начин, да се оне парцијале дохотка, које су у томе смислу фундиране, поред опће стопе, по којој се оптерећује целокупни доходак, оптерете порезом још и по посебној стопи (одн. стопама), која може такођер да се равна — што се тиче своје величине — према целокупном дохотку (а у таквом се случају може то да проведе и процентуалним повишењима оних делова по опћој стопи израчунатог пореза, који отпадају на те парцијале). Надаље на тај начин, да се порез на доходак комбинира са порезом на имовину. Тако је поступала н. пр. Пруска, која је 1893. поред пореза на укупни доходак увела порез на имовину као допунски порез, а своје порезе на приход пропустила општинама. Тим путем су пошле још неке немачке државе, само што су неке од њих сасвим одстраниле порезе

на приход (Баден, 1906), а друге опет придржале још извесне остатке пореза на приход за државне сврхе. Даље би начин био, да се постигне јаче опорезовање фондираног дохотка тај, да се порез на доходак комбинира са затеченим и евентуално реформираним порезима на приход, у колико ти по-порези погађају фондирани доходак. Тим путем је пошао низ немачких држава (међу осталима Виртемберг и Баварска). Тако је поступало и аустријско и уг.-хрв. законодавство, ово последње према плану т. зв. Векерлове реформе, који је за ратних времена доживео неке битне преиначе. Јаче оптерећење фондираног дохотка постизава се напоскон и извесним порезима од промета имовине.

Међу методама за постизавање јачег оптерећења фондираног дохотка истичу се у финансијској пракси комбинација пореза на доходак са порезом на имовину и комбинација тог пореза са оним порезима на приход, који погађају фондиране дохотке. Прва комбинација указује се на први поглед у извесном смеру као најидеалнија метода за постизавања јачег оптерећења фондираног дохотка, а према томе — кад се још уважи упрошћеност таквог система — и као најидеалнији систем непосредних пореза. Фондирани дохотци оптерећују се на име овде јаче, управо у оној мери, у којој су фондирани. Порез на имовину је ту само номиналан: и ако се одмерује на основу иметка, извор му има да буде доходак, који потиче од иметка. С имовинским порезом оптерећује се дакле још посебице управо онај део целокупног дохотка, који се свађа на имовину: радни доходак — под којим се овде разумева и онај део фондираних доходака, који се свађа на рад — остаје оптерећен само ставком пореза на доходак. Но загледамо ли у ствар дубље, расплињује се та идеална слика и са теоријског гледишта.

Доходак наиме, који за подузетнике потиче из подузећа, у којима своју имовину увредношћују, обухваћа често не само примерени интерес на властити уложени капитал и примерену наплату за властити рад и евентуално рад породичних чланова, који у подузећу учествују као такви, него осим тога још и извесни т. зв. подузетнички добитак (вишак преко наведених елемената подузетничког дохотка), који врло често није резултат личне врсноће подузетникове него низа других раз-

личитих околности, које не зависе од подузетника. У другим опет случајевима ради подуже са губитком, који се такође врло често не може свести на субјективне погрешке са стране подузетника. Пошто се код имовинског пореза имовина узима обично у рачун према прометној вредности појединих имовинских објеката (уз одбитак допуштених позиција), бива на тај начин имовина опорезована без обзира на рентабилност подужећа, у коме се увредношћује. Имовина у подужећу, које за подузетника не даје никакви чисти приход или га шта више погађа и губитцима у капиталу, бива исто тако опорезована као и једнака имовина, која се увредношћује уз највећу рентабилност. Како се види, служба имовинског пореза за наведену сврху — јаче опорезовање фондираног дохотка — није никако беспрекорна. Но још је једна околност, која са практичног гледишта, које за финансијску науку мора да буде једнако важно, знатно умањује замишљену вредност тог пореског система.

Систем непосредних пореза састављен је наиме овде искључиво из личних пореза — пореза на доходак и пореза на имовину, — а ти порези у свом модерном облику изискују много и од пореских обвезника и од органа, који делују код расписивања пореза. Од једних и од других нужно обравање и савесност, од органа који процењују, још и особито познавање појединих господарстава. У томе погледу прилике код нас никако неће — опћенито узето — бити повољније него на западу, него пре обратно од тога. Порески морал ни на западу већ пре светскога рата није био особито јак, а у ратним и поратним годинама је свуда знатно пао. И један објективни моменат ваља уважити у томе погледу. Држава је данас принуђена да апелира у пуно већој мери на џеп порезних обвезника наго пре рата, па је и искушење за пореског обвезника пуно веће. Осим тога велики део становника — а то вреди још у пуној већој мери за наше прилике него на западу — често није у стању ни поред најбоље воље свој доходак да тачно пријави, јер му је господарство у великој мери још натурално и јер не води књиге по начелима књиговодства; тај недостатак — јер се јавља редовито код господарски слабијих — добива особиту важност, кад

се минимум ексистенције мора да постави ниско и кад се већ мањи дохотци морају јаче да опорезују.

То су разлози, с којих је за државе с развијеним системом пореза на приход и у нормалним приликама често боље, да се ти порези, евентуално реформирани, у колико погађају фундирани доходак, придрже бар претходно, а поред тога да се уведе порез на доходак, да се дакле оствари друга наведена комбинација. Поготово вреди то онда, кад се реформа провађа у поратним временима са јаким захтевима на пореске обвезнике и смањеним пореским моралом. Треба имати на уму, да је Пруска свој систем пореза на доходак са порезом на иметак увађала у посве нормалним и повољним финансијским приликама, а велики део немачких држава — а тако и Аустрија, — да је у једнаким приликама, бар претходно, пошао оним другим путем.

— То је схваћање, које сам као члан стручне анкете за израду законског предлога о непосредним порезима у питању опће конструкције пореског система заступао од првог почетка. На основу подробне аргументације предлагао сам, да се јединствени порески систем, који се има увести, пројектира на комбинацији пореза на доходак са порезима на приход. Порези на приход имају ту да послуже за јаче оптерећење фундираних доходака; порез на приход рада има према томе да изостане. Ставке пореза на доходак треба да буду претходно умерене, да се добију повољни резултати гледом на фатирање и процењивање доходака и да се лакше ојача порески морал. Конструира ли се јединствени порески систем, који има да се уведе у читавој држави, на томе основу, значи то само изједначење и органско даље развијање пореских система, затечених из пријашњих времена, јер у свима њезиним деловима постоје већ порези на приход, а у великом њезином делу постоји већ и порез на доходак. Систем тај може онда добро да послужи и као прелаз на систем чисто персоналних пореза — пореза на доходак у комбинацији с порезом на иметак, — ако би се кашње нашло за добро, да се напусте порези на приход. Напрасни прелаз на такав систем у данашњим приликама значи и са фискалног гледишта корак у велику неизвесност.

С тим схваћањем нисам могао да продрем. Оно је додуше испрва било прихваћено, док се борба у анкети водила око тога, дали да се прихвати овај систем који сам ја заступао, или да се прихвати систем пореза на доходак у комбинацији са порезом на имовину, који су заступала господа Љубомир Андрејевић и Душан Летица. Али је кашње ипак већином гласова закључено, да се у нови систем уврсти и порез на имовину. За тај су закључак гласовала шта више и именована господа, која су заступала сасвим други систем, да на тај начин ојачају своје стајалиште, које у анкети није могло да продре, а ослабе пројект већине. На тај је начин место система једног или другог створен један конгломерат пореза без заједничке основне идеје. Порез на иметак постоји осим тога у нашој држави само у подручју бившег уг-хрв. законодавства, а и ту није био органским чланом система — у плану Векерлове реформе није га уопће било — него је уведен због особитих прилика, које је рат стварао. Изгледа да је тај номинални имовински порез имао да буде у првом реду приправа за реално опорезовање имовине, које би могло изискивати решавање послератних проблема, за случај да се рат не сврши одлучном победом Аустро-Угарске и њезиних савезника.

Усвајање имовинског пореза сачињава основну конструктивну погрешку првог и другог пројекта. У вези с том променом у предвиђеном систему морала се је извести и друга промена, коју сам, стојећи пред решеним питањем о непосредним порезима који се имају унети у пројект, сам предложио: пошто је имовинским порезом јаче оптерећење фондираног дохотка постигнуто већ у довољној мери, ваљало је поред осталих пореза на приход усвојити и порез на приход рада.

Тако је дошло до конструкције, коју налазимо у првом и другом пројекту. Порески конгломерат, који смо затекли у једном делу наше државе, имао би се тако протегнути у реформираном облику на читаву државу. Одлика је трећега пројекта, што је множини пореза, који имају да се уведу, вратио опет карактер система одбацивши порез на имовину. У вези с јаком флукуацијом вредности у данашње време препоручивало се је таково поступање и с техничких разлога, како то наводе и Мотиви (Грађа, стр. 247). Жеља заинтере-

сованих привредних кругова, којој је тим поступањем удовољено (Грађа, стр. 247), поклапа се овде са стајалиштем финансиске науке, која би такову множину пореза могла одобрити само онда, кад би ју ванредни разлози изискивали.

Одбацавање пореза на имовину изискивало је одмах и друкчије поступање са приходом од рада. Строго узето, приход од рада не би се имао опорезовати порезом на приход — јер би задаћа пореза на приход у одабраном систему имала бити та, да се постигне јаче оптерећење фондираних доходака —, него би се као елеменат дохотка пореског обвезаника имао опорезовати само порезом на доходак. Пројект је међутим задаћу, о којој је овде реч, решио на особити начин. Принадлежности из службеног односа оптеретио је само „порезом на доходак“, и то на особити начин, о чему ће бити још говора код дотичних чланова. Приход пак од самосталних безимовинских занимања оптеретио је двојако, порезом на доходак и порезом на приход у облику пореза на предузеће, радње и занимања, али је о особитој нарави њиховој водио рачуна диференцијацијом пореских стопа код именованог пореза на приход сврставши их у другу и трећу групу, које су далеко слабије оптерећене порезом; друга половином, а трећа петинном нормалне стопе.

Такво поступање са безимовинским самосталним занимањима може да се одобри само у толико, што је држава у данашњим приликама приморана, да порезе на приход експлоатира јаче, него што би то одговарало само свр^{ДОМ} да се постигне јаче оптерећење фондираних доходака, и што се и код занимања, која спадају у ову категорију, употреба капитала јавља често час у мањој, час у већој мери, па је границу, код које њихов безимовински карактер престаје, тешко повући на начин који би могао да задовољи за практичне сврхе. Осим тога могу да се нађу примери за слично поступање и у законима једнаког система из нормалног доба (види н. пр. зак. чл. IX:1909, § 1. т. 4 у вези с §-ом 19 према његовој првобитној формулацији). Но држим да би свакако требало провести исправак гледе опорезовања тих занимања порезом на предузећа у овоме смеру.

Пројект (чл. 48.) сврстава та занимања у две групе према томе, да ли она почивају на примени сопствене умне

или сопствене телесне снаге. Она прва оптерећује половином, а она друга петином нормалне стопе (чл. 61). Не разумем зашто би имао душевни рад само зато, што је душевни, да буде јаче опорезован од телесног рада, зашто би на пр. сиромашни приватни учитељ, који даје сатове по кућама и једва хвата крај с крајем, имао да буде јаче оптерећен од служника, којем посао добро иде. Држим с тога, да сва та занимања треба сврстати у једну групу са вишом пореском ставком (5%), а о малим ексистенцијама — без обзира на то, да ли се ради о душевном или телесном раду — водити рачуна на тај начин, да се она лица, која ради незнатности дохотка (минимума ексистенције) не плаћају порез на доходак, ослободе и плаћања пореза по овом облику (та би одредба имала заменити тач. 7 члана 50), затим да се за лица, чији доходак надмашује минимум ексистенције, а не надмашује годишњи износ од 18.000 Дин., заведе нижа пореска стопа 3%; минимум ексистенције (чл. 77 тач. 6) би требало дићи бар на 6.000 Дин. годишње. За случај такве промене предлагем, да се у чл. 48 испусти трећа група (став наиме, који почиње са речима „у III групу:“ а свршава речима „надничари без сталног намештења и т. д.“), а друга група тач. 1 да се преиначи тако, да гласи:

1. безимовинска самостална занимања; да отпадне дакле све, што та тачка још иза тога садржи (тач. 2 и 3 остају!), а место тога да се иза тач. 3 те групе уметне овај посебни став:

Под безимовинским самосталним занимањима разумевају се у смислу овог закона занимања оних лица, која својим умним или телесним радом привређују самостално (не у службеном односу) без икакве употребе имовине (капитала) или само уз употребу тако незнатне имовине, да њена вредност ишчезава напрама вредности њиховог сопственог рада. Овамо спадају адвокати, јавни бележници, лекари (лечници), архитекти и инжињери, књижевници, новинари, уметници, вештаци, ветеринари, бабице, приватни учитељи, свирци, служници (носачи), крпари, тестераши, надничари без трајног намештења и т. д. Но и та побројана лица, ако у својој привреди употребљују размерно знатни капитал, спадају у прву групу. Свеједно је, да ли се употреба капитала испољује у издатцима за најмљени рад или у издатцима за стварна средства у привреди. Овла-

шћује се министар финансија, да уз одобрење министарског савета за поједина звања, која иначе спадају у ову групу, али код којих се дешава и размерно знатнија употреба капитала, пропише упуство у којем ће бити назначени они спољашњи знаци, по којим та звања спадају у прву групу. И мимо тога имају се таква звања сврстати у прву групу, када је размерно знатнија употреба капитала изван сваке сумње. О томе је надлежан да донесе решење порески одбор, на које се може жалити и државни заступник и порески обвезник редовитим жалбама.

Тај став одговара члану 59 првог пројекта, који је у тај пројект био уврстен према мом формулираном предлогу, али сам овде формулацију нешто променио. Нарочито је ново у томе ставу упутство, на које се овлашћује министар финансија. Боље је и за пореске обвезнике умирније, ако се разграничење, о коме је ту реч, може извести по спољашњим знацима, који су унапред фиксирани, него да се препусти суду пореског одбора, који је увек мање или више субјективан; поготово вреди то у данашњим насталојеним временима, где суђење стоји често под јаким упливом и племенских, верских, политичких, партајских, личних и т. д. мотива. У вези с тиме сам опрезније формулирао и сушстрат решења пореског одбора у томе смислу, да размерно знатнија употреба капитала мора да буде изван сваке сумње. Споменуто упутство замишљам тако, да се н. пр. код адвоката, извесни број конципијената узме за мерило. По мом схваћању имало би се сваког адвоката, који ради са више од једног конципијента, сврстати у прву групу. Писарско особље (лица за преписивање, техничко умнажање и сл.) не би се имало узети у рачун, али би лица без формалне квалификације, која у адвокатској канцеларији — често на штету ствари — обављају адвокатске послове, макар и само оне лакше врсте, који се мање више шаблонски извађају, ваљало рачунати једнако као конципијенте.

Особити положај заузима у систему порез предузећа, обвезних на јавно полагање рачуна, којем подлеже предузећа означена у чл. 87. пројекта. Добитак тих предузећа не бива посебице још опорезован порезом на доходак (чл. 75 стр. 3), а ни делови добитка, који код друштвених предузећа те врсте

западају поједине чланове (дивиденде), не улазе у пореску основицу пореза на доходак, који имају да плаћају ти чланови (чл. 85 сл. г у вези с чл. 64 тач. 7). Другим речима, тај облик пореза, који обухваћа пореске објекте и пореза на предузећа и пореза на ренте, има потпуно да суплира и порез на доходак; према томе су и пореске стопе овде више него код пореза на предузећа и пореза на ренте. Са гледишта чисте теорије не би се могло такво поступање одобрити, јер оно садржи повреду принципа, да читав доходак пореског обвезника има да буде опорезован порезом на доходак јединствено, а по пореској стопи, која одговара читавом доходу. Са тога гледишта би код друштвених предузећа ове врсте могло да задовољи само такво решење проблема, да се опорезује само чланове друштва порезом на доходак, а у пореску основицу тог пореза код сваког члана урачуна део *читавог* добитка, који га запада према његовом уделу у друштвеном предузећу, дакле не само дивиденда него и део онога дела добитка, који не долази до деобе (из ког се н. пр. дотира резервни фонд); само друштвено предузеће не би се имало опорезовати порезом на доходак. јер се ту у ствари ради само о заједничком предузећу лица, која се морају опорезовати свако према својој пореској снази, која се у првом реду огледа у њиховом укупном доходу.

Како таквом решењу проблема стоје на путу несавладиве техничке потешкоће, полазе и друга законодавства другим путевима. Нека поступају н. пр. на тај начин, да дивиденде опорезују додуше порезом на доходак, али како тиме није још захваћен читав добитак дотичних друштвених предузећа, опорезују и сама та друштвена предузећа порезом на доходак, али од њиховог добитка одбијају извесни проценат њиховог властитог капитала, који функционира у предузећу (темељног капитала, резервног фонда), па само остатак добитка узимају за пореску основицу. Тако је проблем хтео да реши и законски чланак X: 1909 (§ 19 тач. 2 сл. б; § 20 тач. 1) у вези са законским чланком LIII: 1912 (§ 20 ст. 2). С таквим решењем не бих се могао сложити. Пре свега, нелогично је предузећа, о којима је овде реч — ма се она јављала и у друштвеним облицима модернога права са правно разлученом имовином —, опорезовати порезом на доходак као какове

посебне пореске субјекте. Подузеће нема дохотка, оно је само извором прихода; код подузећа не може бити говора о пореској снази у оном смислу, у коме се о томе говори код физичких лица. Што се пак тиче опорезовања дивиденда, које овде конкурира, ваља приметити, да није са техничким потешкоћама скопчан само захват делова читавог добитка, који западају чланове друштва, као састојина њиховог дохотка, него да је са техничким потешкоћама — и ако нешто мањим — скопчан и захват самих дивиденда, дакле само оних делова добитка који се деле, код задруга евентуално употребљавају за стварање пословних делова чланова. Нарочито вреди то за акцијска предузећа — која се међу предузећима, набројаним у чл. 87 пројекта, по концентрацији капитала најјаче истичу —, а поготово за акцијска предузећа са акцијама, које гласе на доносника. У овом последњем случају је — када се још уважи, да се акциске дивиденде исплаћују опћенито на купоне, који никада не гласе на име — еруирање поседника акција скопчано са несавладљивим потешкоћама. Тако се велики део акција измиче опорезовању порезом на доходак, и то у првом реду баш акција на доносника, које се понајвише налазе у најјачим рукама, тако може и формална конструкција, која потпуно одговара захтевима чисте теорије, који резултирају из принципа праведности односно из принципа опорезовања према пореској снази, у практичном животу да уроди највећом неправедношћу. Када је томе тако, онда је боље добитак захватити на самоме извору — не бринући се за партиципијенте чланове — једним порезом, а регресирати се за то јачим стопама, диференцираним према врсти предузећа и њиховој рентабилности. На то упућују — поготово у данашње време — фискални разлози. Још ћу да споменем, да је уг. — хрв. законодавство напустило споменути систем, који је увео зак. чланак X: 1909, — и то пре него што је и стао на снагу — излучивши предузећа те групе из круга субјеката пореза на доходак (зак. чланком XXVI: 1916, §-ом 2.) и реформиравши подједно порез подузећа, обвезаних на јавно полагање рачуна (зак. чланком XXXIV: 1916).

И ако се дакле са решењем, које даје пројект, стварно слажем, држим, да место, које пројект у својој систематској

подели материје даје порезу предузећа обвезаних на јавно полагање рачуна, није право. И ако тај порез суплира и порез на доходак, остаје он по читавој својој нарави још увек порезом на приход, јер погађа исвесни чисти приход независно од лица која запада, и њиховог дохотка, који потиче из других извора. Суплеторна та улога манифестира се само у томе, што су пореске стопе — због тога, што добитак предузећа с техничких разлога није захваћен порезом на доходак учесника у предузећу — примерено повећане. Порезом на доходак не квалифицира га ни та околност, што је израђен на прогресивној бази; прогресију налазимо често и код извесних облика пореза на приход, а и код других пореза. Место, које порезу предузећа, обвезаних на јавно полагање рачуна, а тако и његовом анексу, порезу на тантијеме, припада у пројекту, је према томе пред порезом на доходак, а иза свих осталих пореза на приход. У савезу с тиме ћу, кад пређем на поједине чланове, предложити и преинаку члана 1 пројекта.

За поткрепу своје тврдње, да је порез предузећа, обвезаних на јавно полагање рачуна, порез на приход и према томе предметни порез, могао бих се још позвати на тач. 3 члана 94 пројекта. По тој тачци сачињава пореску основицу код овог пореза добитак по одбитку нето прихода оних објеката, који су подложни другом којем пореском облику. Такав пропис намеће се сам од себе, док овај порески облик код предузећа, на која се односи, има само да надомести неке порезе на приход, а не све (не н. пр. и земљарину и не увек порез на зграде, него само онда, кад су дотичне зграде ослобођене од пореза на зграде у сврху, да им се чисти приход захвати код пореза на такве радње, за које имају да служе; в. чл. 35 тач. њ) али представља недостатак, чим има да надомести и порез на доходак, који има да захвати и те нето приходе. Али се на то не позивам, јер се исправком тог недостатка не би ништа променило на нарави тог пореза. Него ћу само да споменем овде, да би се тај недостатак дао уклонити или тако, да се ова одбитна позиција изостави, а дотични порески објекти предузећа ове групе ослободе од пореза на приход дотичних облика (наравно на месту, где су и друга дотична ослобођења наведена), по чему би овај

порез надомештао и те облике пореза на приход, или тако, да се ова одбитна позиција додуше остави, али ипак износ, који јој одговара, опорезује једним делом пореске стопе, која иначе долази до примене према чл. 96 и сл. пројекта, да се на тај начин и за тај део нето прихода предузећа пружи регрес за порез на доходак. Оно прво решење било би једноставније и на први поглед логичније, али се тиме, док пореска стопа код пореза на здраде (30%) одговара највишој стопи члана 96 и док је пореска стопа код земљарине*) (20%) такођер размерно висока, не би можда добио повољнији него пре неповољнији финансијски ефект. Друго пак решење, у колико се тиче нето прихода земљарине, било би умесно прихватити само под претпоставком, да је пореска стопа код земљарине ефективна, т. ј. да катастрални чисти приход одговара приближно фактичном чистом приходу; иначе јер се само катастрални чисти приход (а не фактични) сме одбити (чл. 94 тач. 3), доводи оно овде до неприличних консеквенција.

II.

На поједине чланове пројекта стављам ове примедбе и предлоге.

Опште одредбе.

Чл. 1.

У савезу с оним, што сам рекао већ у опћем делу о нарави пореза предузећа, обвезаних на јавно полагање рачуна, и систематској подели материје, предлажем, да се тај члан преиначи тако, да гласи:

У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца установљују се непосредни порези ових облика:

1. Порези на приход, и то:
 - а) порез на земљиште;
 - б) порез на зграде;
 - в) порез на ренте;

*) Што се тиче земљарине, ваља овде уважити, да се по чл. 94 тач. 3 односно нето приход може одбити од добитка максимално оном сумом, која служи подлогом за разрез пореза по односном пореском облику, дакле овде сумом катастралног чистог прихода; то уважити је важно за случај, да катастрални чисти приход знатно заостаје за фактичним.

- г) порез на предузећа;
- д) порез предузећа, обвезаних на јавно полагање рачуна;
- ђ) порез на тантијеме.

2. Порез на укупни доходак.

Како је ред, којим су порези наведени, овде промењен, има се променити и ред, којим се у пројекту ређају материје, које се на њих односе. Порези на приход наведени су овде по именима, која су им дата у систему, и под великим словима, ово последње, јер се под великом словима наводе и у натписима партија, у којима су нормирани, и цитирају свуда течајем даљег текста, а мала се слова употребљавају често у тексту појединих чланова. Морам још да приметим, да је цитација појединих пореза по словима (порез по облику А), порез по облику Б) и т. д.), којом се пројект служи, не-сносна, јер сваки час присиљава читаоца, да мисли на то, који је то порез, а и сувишна, кад сваки порез има своје име. Стога ваља свуда то исправити.

Порезу на приход, који наводим под Г), дао сам краће име „порез на предузећа“, јер је употреба дугачких назива увек незгодна, а овде се може томе избећи. Пре свега је реч „радње“ поред речи „предузећа“ у називу овог пореза сасвим сувишна. Реч радња одговара на име ту немачком називу „Betrieb“, а француском „établissement“; једно предузеће може обухватити више радња (Betrieb-a), а може бити претстављено и само једном радњом.* Што се пак тиче речи „занимања“, коју такође садржи назив у пројекту, истина је, да већина писаца сматра употребу извесног капитала битном за појам предузећа, па да по том схваћању самостална течевна занимања без икакве употребе капитала или само уз употребу капитала, не би била обухваћена низивом „предузећа“. Но и ако се прикључимо том схваћању, можемо ипак за порез, о коме је реч, а *potiori* употребити назив „порез на предузећа“. И назив „порез предузећа, обвезаних на јавно полагање рачуна“, који пројект прихваћа узет је само *apotiori*. Осим тога реч „занимања“ без даљег додатка у реченом називу није ни тачна, јер занимања могу да буду предметом пореза само у толико, у колико су прављена на стварање дохотка.

* Узгред спомињем овде, да је према томе крива и формулација става 4. чл. 48 (Свако предузеће или радња...), па ћу код тог става предложити исправак.

Предлажем још у овом савезу, да се у натписима партија, које нормирају порез на земљиште и порез на зграде, поред тих назива ставе у загради одомаћени већ називи „земљарина“ и „кућарина“ или још боље место последњег назива „зградарина“. Нема никаквог разлога, да се ти називи избегавају, јер су узети из народног језика, који садржи безброј речи грађени на исти начин (н. пр. станарина, трошарина, потрошарина, скеларина, школарина, дрварина и т. д.). Немци би били ванредно задовољни, када би се место својих сложеница, којима морају да се служе, да избегну описивање са више речи, могли служити једноставним речима, које за ту сврху наш народни језик пружа у изобиљу. — Место предложеног назива „порез на предузећа“ могло би се употребити назив „опћа тециварина“, који врло добро одговара подручју, које тај порез обухваћа. У томе би случају „порез предузећа, обвезних на јавно полагање рачуна“ требало назвати „тециварином предузећа, обвезаних на јавно полагање рачуна“. Ако би се прихватили ти називи, онда се у члану првом и на другим местима имају називи тако исправити.

Чл. 2.

Овај се члан има изоставити, јер је сасвим сувишан, пошто не садржи ништа, што не би било већ речено у чл. 1 и на местима, на која се позива.

Чл. 3.

Предлажем, да се тај члан преиначи у смислу првога пројекта (чл. 4) тако, да гласи:

Плаћању пореза по овом закону подлеже сви становници Краљевине без обзира на њихово држављанство. У случају сумње сматра се становником Краљевине у смислу овог закона, ко у Краљевини борави више од три месеца.

Страни становници као и страна друштва подлеже плаћању пореза на приход и доходак, који примају са територије Краљевине, по одредбама овога закона.

Јасно је да се под становником Краљевине овде разумева лице, које стално овде прибива. Неко н. пр., ко се је овамо доселио (с намером да ту трајно остане), становником је већ од првога дана, напротив неко, ко је овамо дошао само на студије, није становником ни после шест месеци. Но како се питање сталног пребивалишта не да увек несумњиво

решити, поставља први став *само за случај сумње* предмневу, да је неко становником Краљевине, ако борави више од три месеца у Краљенини. То је прва промена коју доноси овај предлог.

Друга је промена у томе, што мој предлог прави разлику само између становника Краљевине и страних становника, а не гледа на држављанство. Не ради се овде о политичким правима него о теретима, које сви становници треба једнако да сnose, јер сви уживају једнако заштиту државе и користе се њезиним уредбама.

Формулира ли се чл. 3 у смислу мог предлога, стајаће он у складу са тач. 1 и 2 члана 74, дочим овако не стоји у складу с тим тачкама, пошто те тачке говоре само о физичким лицима, која су настањена, и онима, која нису настањена на територију Краљевине, а не говоре — како то чини н. пр. уг.-хрв. зак. чланак X: 1909, § 1 — о држављанима и недржављанима.

Није разумљиво, зашто чл. 3 у свом првом ставу тражи, да држављанин станује у Краљевини више од шест месеци. Што није довољно, да је држављанин и да се стално настанио у држави? У целости ми се формулација члана 3 чини неподесном и држим, да ју треба свакако променити.

Порез на земљиште.

Чл. 4.

У ставу четвртом треба исправити реч „обезбеђења“, која се је увукла ваљда штампарском погрешком, у „ослобођења“. Примећујем, да у пројекту одштампаном у Грађи има доста таквих штампарских грешака, које нису означене међу грешкама, побележеним на концу књиге. На то упозорујем, да се не би десило, да пређу и у закон.

Чл. 11.

Употреба речи „обрађивати“ у првом ставу није умесна, јер се н. пр. за пашњаке, трстике, рибњаке и т. д. не каже, да се обрађују, а и иначе је та реч овде неумесна.

Предлажем, да се први и други став овог члана преиначе тако, да гласе:

Порезу на земљиште подлеже свако земљиште на територију Краљевине, које се употребљује или се даје употребити за пољоделску културу.

За земљишта, која нису од прије била порезу подложна, настаје обавеза на плаћање пореза 1. јануара наредне године по стицају услова пореске подложности.

Што се тиче другог става ваља ми истаћи, да за она земљишта, која у појединим подручјима наше државе по досадашњим нормама нису била подложна земљарини, а подложна су по нормама овог пројекта, не вреди други став, него да њихова подложност почиње са даном, када закон добије обавезну снагу. Став се тај тиче само накнадног стицаја *фактичних* услова за подложност земљарини, па је то у предложеном тексту јасније истакнуто, а први део тог става је као сувишан и испуштен, јер може само да заведе на криво тумачење другог дела. Мислим, да се је стварно исто хтело рећи и текстом пројекта.

Чл. 12.

За *слово 3* тог члана предлажем, да се преиначи тако, да — као и у првом пројекту — гласи:

3. Земљиште под зградом, дворишта до 500 квадратних метара (окућница).

Тиме што је трећи пројект између речи „зградом“ и „дворишта“ изоставио зарез, а уметнуо „и“, даје повода тумачењу, да је земљиште под зградом скупа са двориштем до 500 м² ослобођено од земљарине, тако да би за двориште остајало ослобођена тим мања површина чим је већа површина, коју заузима зграда. Такова се норма не би могла препоручити.

Слово а) — по коме су од земљарине ослобођена земљишта, страних држава, на којима су зграде посланства или конзулата, у случају реципроцитета — има да изостане, пошто су земљишта под зградом већ по слову 3) овога члана опћенито ослобођена од земљарине. Како су земљишта под зградом ослобођена од земљарине само зато, што су учињена предметом пореза на зграде, може овде да се ради само о томе, да се земљишта, која спомиње слово а), ослободе од пореза на зграде. Таково ослобођење — у нешто ужем опсегу, јер се односи само на зграде посланства, а не и конзулата, што мислим да дотиче — налазимо и збиља у пројекту под сл. б) члана 35.

За слово *ђ)* предлажем, да се преиначи тако, да гласи:

ђ) канали, који служе за комуникацију или за водне направе за покретање занатских или индустријских стројева, и корита река и потока;

У вези с преинаком слова *ж)* предлажем, да се *слово ж)* преиначи тако, да гласи:

ж) језера и баруштине (мочваре), у колико се пољоделски не искористишу и не одбацују приход ни из риболова ни из добијања трске или тресета.

Како се види из задње две преинаке, „потоци, реке“ пренети су овде у другом облику („корита река и потока“) из слова *ж)* у слово *ђ)*, где боље пристају. Формулацију слова *ж)* у њезином преостатку ваљало је такођер преиначити, јер је завршетак „ако не дају никаквог прихода“ преширок. Језера н. пр. неће само зато потпадати под земљарину, што одбацују приход служећи за преважање, купање или склизања и т. д. Преинака је тог преостатка на предложени начин била потребна и због тога, што слово *ж)* стоји у најтешњој садржајној вези с тач. 7 члана 19. Формулира ли се на име та тачка према аустријском закону о уређењу земљарине од 24. маја 1869. (§ 16, h), онда треба знати, по чему су тамо означени објекти уврштени међу културе, које разликује чл. 19, а то се разабире из слова *ж)* у преиначеном облику, који сам предложио. За случај, да тачка 7 члана 19 буде формулирана према уг.-хрв. зак. чланку VII: 1875 („трстици“), онда треба из преиначеног слова *ж)* изоставити само речи „и не одбацују приход ни из риболова ни из добијања трске или тресета“. Види у савезу с тиме, што ћу рећи код члана 19.

За слово *ђ)* приметићу још, да сам реч „водоводне“ променуо у „водне“, јер се ту не ради само о водоводним него о водним направама (Wasserwerke, водаграђевине) уопште.

Чл. 17.

Реч „држалац“ треба променути у „поседник“, како је то место гласило и у првом пројекту. Држалац је detentor, а тај неплаћа земљарину. Possessor (на име possessor suo nomine) је поседник (од истог корена долази и популарна реч посед као назив за земљу с евентуалним зградама, која некоме припада). Та је терминологија одомаћена и наравна и не верујем, да би друга могла ући у нови грађански закон, који би се имао донети. Унашење речи „држалац“ у члан 17 може само да унесе забуну.

Иза члана 17 а над чланом 18 нека се стави натпис:
ПОРЕСКА ОСНОВИЦА.

Чл. 19.

У вези с оним, што сам рекао код члана 11, предлажем, да се почетак члана 19 преиначи тако, да гласи:

Сва земљишта, која се употребљују и која се могу употребити за пољоделску културу, деле се у ове културе:

Иза тога имају следити редом културе, како су у пројекту наведене, али са малим почетним словима, само се тачка 7 мора свакако променити.

За тачку 7 ваља ми приметити, да по уг.-хрв. зак. чланку VII: 1875 последњу културу сачињавају „трстици“, а по аустријском закону о уређењу земљарине од 24. маја 1869. (§ 16, h) „Seen, Sümpfe, Teiche“. Пројект пак наводи у тачци 7 овог члана и „трстике“ и „мочваре, рибњаке и језара“. Ту се превиђа, да „мочваре, рибњаци и језера“ аустријског закона обухваћају већ и трстике, јер су — претпоставивши, да се језера и мочваре лети сасвим или деломице не суше и исушена места не служе као ливаде или пашњаци или за добијање стеље — међу културе подложне земљарини уврштене само у толико, у колико одбацују приход из риболова или из добијања трске или тресета, како то јасно произлази из § 2 тач. 2 цит. аустријског закона, (види ктоне и оба става §-а 16; 13 и 16 став §-а 29 истог закона). Ствар стоји према томе тако, да се за тачку 7 има усвојити или формулација уг.-хрв. закона или формулација аустријског закона, која је по садржини шира. Ја бих дао предност првој („трстици“), а приход из риболова и (риболовства) и добијања тресета подвргао бих опћенито порезу на предузећа. Ово последње је пројект додуше и учинио (види чл. 48, I група), али само зато, што је предвиђено, да се, ако се прихвати за тач. 7 члана 19 формулација аустријског закона, морају друкчије формулирати и неке тачке у члану 48, које се тичу објеката I групе, који подлеже порезу на предузећа, на што ћу доћи још код члана 48.

Предлажем према томе, да се тач. 7 преиначи тако, да гласи напросто: 7) „трстици“.

Формулира ли се та тачка тако, получује се узгред и један технички пробитак. У подручју бившег уг.-хрв. законо-

давства приштећује се наиме онда сав онај катастарски посао, који би изискивали нови објекти земљарине, који би настали, кад би се прихватила шира аустријска формулација критичне тачке; у подручју пак бившег аустријског законодавства дају се објекти, који с прихватам уже формулације престају бити објектима земљарине, лако елиминирати у катастарским оператима из круга објеката земљарине.

Чл. 21.

По првом ставу овог члана има се катастарски чисти приход у крајевима, где такав већ постоји, повећати у толикој мери, да одговара средњим привредним приликама 1919—1923 године. То се не да друкчије тумачити, него тако, да се катастарски чисти приход има повећати толико, да одговара фактичној висини чистог прихода, која се има установити према средњим (просечним) привредним приликама наведених година. *Сразмер* са катастарским чистим приходом „горе споменутих одн. осталих крајева“, о коме се говори у ставу 2 и 3, може онда да се тумачи само тако, да и ту има кат. чисти приход, који ће се установити, да одговара фактичној висини чистог прихода, јер ће се — ако је кат. чисти приход у крајевима, где већ такав постоји, дигнут на ниво фактичног чистог прихода — само у таквом случају добити жељени сразмер.

Пројект не предвиђа за ту сврху нову процену и разредбу (бонизирање) у читавој држави, а ни темељиту ревизију и разредбе и процене у крајевима у којима катастарски операти већ постоје, него мисли свој циљ постићи једним сумарним поступком, чија би сврха била само то, да се постигне приближна равномерност у оптерећењу земљарином појединих подручја са до сада посебним системима непосредних пореза односно и између великих делова („група срезова“) самих тих подручја на бази фактичног чистог прихода. У ком би се смеру имао кретати тај поступак, то се разабера из чланова 24—35 првог пројекта. Тако би се у крајевима са катастарским чистим приходом, где читав поступак има да започне у сваком подручју са посебним пореским системом сви оценбени срезови имали сврстити у 2—5 група и за сваку такову групу на предвиђени начин установити један

стални множитељ, којим ће се у тој групи множити стари кат. чисти приход, да се добију основице за разред замљарине. Тај би множитељ по свему имао да буде бројем, који показује, у којем сразмеру у дотичној групи данашњи чисти приход надмашује просечно катастарски чисти приход. Пре свега је већ установљење таковог множитеља, на основу предвиђеног утврђења данашњег чистог прихода у пар одабраних узорних оценбених срезова, прилично несигурна ствар. Но узмимо, да се и успе на тај начин пронаћи сасвим идеални множитељ, представља он ипак само просечни сразмер између катастарског и данашњег чистог прихода читаве дотичне групе, па би могао задовољити само онда, када разлике, које показују сразмери између катастарског и данашњег чистог прихода појединих крајева у групи па и појединих комплекса земљишта, не би биле знатне. Међутим изгледа, да ме понеће бити тако: док ће понегде разлика између старог и новог чистог прихода бити мања, дотле ће другде можда и неколико пута бити већа него тамо. Но док опћенито катастарски чисти приход стоји дубоко испод фактичног, дотле се ни велика неравномерност његова не осећа тешко, али се тешко осећа, чим се таквим једним множитељем у својој укупности дигне на просечни данашњи ниво, јер под наведеним претпоставкама значи то, да ће код једних земљишта стајати знатно испод, код других знатно изнад фактичног, а само код неких одговарати фактичном чистом приходу. У крајевима опет, где још нису израђени катастарски операти, имао би се чисти приход проценити на бази највише три класе за сваку културу (в. одредбе чл. 34, 35 првог пројекта), дакле обавити опет један посао, који изискује пуно и рада и другог трошка, а такођер има само провизорно значење. То су главнији разлози, с којих сам већ од првог почетка као члан анкете имао сумње против таковог претходног решења земљаринског питања за време, док катастарски операти у крајевима, где их нема, не буду израђени (в. чл. 20 ст. 3 трећег пројекта) и док ревизија катастра у смислу чл. 25 не буде изведена, и тога ради у седници стручне анкете у фебруару 1922 поднео сам био и посебни предлог у том питању, који није био усвојен.

И данас држим, да би можда било боље поћи другим путем. Пре свега, треба настојати, да се на основу закона, који се има донети према ст. 3 члана 20, изведе катастарски премер, процена и разредба у крајевима, где не постоје катастарски операти. Када овде процена и разредба буде проведена, или већ и течајем исте, треба у крајевима, у којима постоје катастарски операти, провести такође нову процену и разредбу, по истим начелима и одржавајући нужни сразмер* (или темељиту ревизију на основу закона о ревизији катастра, који предвиђа чл. 25). Када је читав тај посао готов, има се порез разрезивати на бази нових основица. Ако премер у крајевима, где не постоји катастарски операти, не би био готов, то не смета, јер се тачни резултати премера могу, када где премер буде докончан, унашати у катастарске операте и накнадно као исправци површине, означене претходно без таковог премера, а према томе исправљати и катастарски чисти приход појединих парцела, који има онда за даљи разрез у исправљеном износу да служи као основица.

Док се не добију нове основице, треба у крајевима с катастарским чистим приходом старе основице повећати толико, да се постигне приближно њихова реална предратна мера, која је девалвацијом круне и динара дубоко пала и резултирала до смешности ниске порезе на земљу. Против тога као провизорне мере не може нико, ко објективно и праведно суди, имати у начелу ништа против. Док се други порези на приход, предвиђени у пројекту, реално дижу напрама предратном терету, не може се реални терет земљарине држати знатно испод његовог предратног нивоа. У једној претежно аграрној држави, где земља представља најраширенији порески објект, — када се још уважи, да је приход земље *par excellence* фундирани приход — значило би то несумњиво нездраву појаву у финансијском господарству.

У крајевима с катастарским чистим приходом имао би се у томе смислу катастарски чисти приход, изражен у динарима по односу једна круна једнако један динар, множити

* За случај нове процене и разредбе у читавој држави, чини ми се, да је најбоље — да би се постигла равномерност — да се иста свуда провађа истодобно, но у томе немам нужна искуства и нужне студије, па се тога ради не изражавам децидирано.

са дванаест. Множитељ 12 резултирао би са течаја папирног динара од 8.33 златних франака, који су по свом еквиваленту у злату једнаки златним динарима, а то је течај, који приближно одговара данашњим фактичним течајевима. Ако се уважи, да је златни паритет круне и динара: 1 кр. — 1.50 дин. (тачније 1 кр. = 1.050135 дин.), резултирао би уз исти течај папирног динара множитељ 12.6, а уз течај од 10 златних франака множитељ 10.5. Множитељ 12, који је предложен, не би био према томе — ако се уважи још, да је куповна снага новца и у земљама златне валуте пала напрама пред-ратном стању, и чињенице, које ћу кашње још навести — превисок ни онда, када би наша валутна политика узела за циљ, да постигне течај од 10 златних франака и да га онда одржава на томе нивоу, да на тој бази реши валутно питање, и када би се тај течај и збиља за време овог земљаринског провизорија остварио. Ако би се ипак било с ког разлога држало, да је множитељ 12 превисок, могао би се одабрати множитељ 10, који је за рачунску операцију пуно згоднији, јер треба додати само нулу. Ићи и испод тог множитеља мислим да би било сасвим недопустиво, шта више држим, да би требало онај први одабрати.*)

У Босни и Херцеговини, где постоји катастарска вредност земљишта, могу се катастарске вредности уз примену примереног каматњака простим рачуном претворити у катастарске чисте приходе, на које ће се — изражене у динарима по односу 1 кр. = 1 дин. и помножене са одабраним множителем — такође примењивати у члану 30 предвиђена 20% пореска стопа. По идеји има тај каматњак да одговара постотку, с којим се капитал уложен у куп земљишта у земљи обично укамаћује под претпоставком, да купац ради с обичним прометним капиталом и да за земљиште плаћа куповну цену, коју такви купци обично плаћају. Ако би се узело н. пр., да је то 5% каматњак, имале би се кат. вредности напосто делити са 20. Настаје сада питање, имали се и за Босну и Херцеговину придржати исти множитељ. У том погледу ваља уважити, да се у Босни и Херцеговини катастарске вредности

*) Поближе испитивање ствари може резултирати и потребу, да се овде узме множитељ виши и од 12. Види о томе на концу овог мишљења накнадне примедбе и предлоге, по тач. 3.

процењене тек на основу наредбе од 5. октобра 1916. бр. 13247, дакле за време рата. За то треба установити одн. просудити нарочито, да ли су за базу код те процене узете предратне цене или су повишења цена за време рата већ упливисала на ту процену и по прилици у колико, пошто би друга алтернатива изискивала извесно снижење множитеља, јер се ради о томе, да се основице дигну само на реални предратни ниво, који је девалвацијом круне и динара силно пао. Надаље ваља узети у обзир пореску стопу пореза на вредност земљишта, која је постојала, и читав начин опорезовања земљишта у Босни и Херцеговини уваживши и то, да Босна и Херцеговина није имала у опће доходарине, под коју сада долази; то све с једне стране, а с друге стране околност, да се на нове основице и тамо има применити 20% пореска стопа, па онда просудити, не резултирали из тих чињеница какова потреба, да се множитељ промени. Нема ли јачих разлога против тога, треба оставити исти множитељ. Питање, има ли се придржати исти множитељ или се има променити, као и питање каматњака за прерачунавање катастарских вредности у катастарске чисте приходе, могло би се претрести и решити у дирекцији непосредних пореза или би се за ту сврху могла сазвати једна чисто стручна анкетна комисија, која би свој посао могла свршити за пар дана. Важно је само, да као члана или експерта има у својој средини доброг познаваоца односних правних и фактичних прилика у Босни. Ради се овде о провизорију, па се на тај начин речена питања могу релативно добро, брзо и без већег трошка решити. Према томе, како буду решена, формулираће се у пројекту односне промене.*)

У Северној и Јужној Србији и у Црној Гори, на коју је према Грађи (стр. 15) такођер протегнут српски закон о непосредном порезу, имало би се док се не добију нове основице, остати код старог начина опорезовања што се тиче основица и пореских ставака онд. пореске стопе. Само земљишта прве класе опорезују се ту према вредности, коју оцењују општински одбори сваке четврте године према просечној про-

*) За Босну и Херцеговину види још и накнадне примедбе и предлоге на концу овог мишљења, под тач. 2.

дајној цени. Основицу за опорезовање сачињава дакле ту свагдања вредност земљишта прве класе, а пореска стопа износи 0.50% од те вредности, што би уз претпоставку 5%-ног укамаћивања капитала улаганог у куп таквих земљишта давало 10% — а уз претпоставку мањег укамаћивања још и више — од чистог прихода, који тој вредности одговара. Ако се уважи ефективно-предратно оптерећење земљишта земљарином у крајевима са кат. чистим приходом, може се остати код те пореске стопе (без државних приреза), пошто се она односи на фактичну вредност. Осим споменутих земљишта опорезују се сва друга земљишта према површини, а пореске ставке су одређене од хектара различито према класи, у коју спадају, и култури. Те предратне ставке, означене у чл. 10—12 закона Краљевине Србије о непосредном порезу, могле би се помножити с истим множителем, с којим се у крајевима с катастарским чистим приходом множи тај приход, и тако приближно дићи на свој реални предратни ниво. Ако би против тога множитеља постојале какве сумње, има се то питање решити на исти начин, који је горе предвиђен за Босну и Херцеговину.

Да се узмогну исправно просудити овде изложене пропозиције, ваља ми истаћи још неке моменте. Пре свега ваља уважити, да је катастарски чисти приход у предратно време свуда стајао знатно испод фактичног чистог прихода. У подручју уг. — хрв. законодавства примерице износио је фактични чисти приход, просуђиван на основу статистичких података о закупнинама, које су се плаћале за земљу, — према једној тврдњи у образложењу Векерлове пореске реформе из 1909 — попречно мање од половине фактичног чистог прихода. Према томе би у том подручју 20% пореска стопа код земљарине већ у првом деценију овога столећа значила ефективно — т. ј. у релацији према фактичном чистом приходу — мање од 10%.

Важно је, да се уваже још и ови momenti. Катастарски чисти приход према прописима, по којима је у своје доба установљен, не одговара читавом *дохоћку*, који за *поседника*, који сам земљу искоришћује, *ошуда резултира*, него у главном закупној ренти, пошто се гледа на приход, који се трајно получаје, и пошто се од бруто прихода одбијају у главном

сви трошкови, па и калкулирана вредност властитог рада поседникова и чланова његове породице. На тај начин онај део чистог прихода, који одговара закупниковом доходу, не би, када власник сам искоришћује земљу, био захваћен порезом ни онда, када би кат. чисти приход потпуно одговарао чистом приходу земље, који је узет за предмет земљарине. Другим речима, по тим прописима сачињава предмет земљарине само онај део чистог прихода пољоделства, који се у Енглеском систему (General Property and Income Tax) опорезује по шедули А (Owner's Tax), а не и онај, који се у енглеском систему опорезује по шедули Б (occipier's или Farmer's Tax), а по овом пројекту само за случај закупа порезом на предузећа. Осим тога ваља уважити, да се је код процењивања чистог прихода гледало само на средње (обично) културно стање земљишта и на обични начин господарења (т. ј. обичан у проценбеном котару одн. класификацијоном пределу), па да према томе сав онај чисти приход, који резултира из вишег културног стања појединих земљишта и из напреднијег господарења и оних привредних делатности, које се надовезују на пољоделство, а не подлеже порезу на предузећа, није узет овде у рачун.*) Уважи ли се све то, јасно је, да је оптерећење поседника, који сам искоришћује земљу, земљарином већ у предратно време било далеко мање, него што би то могло изгледати по самој пореској стопи, знатно мање — уз претпоставку пореске стопе од 20% и заостајања кат. чистог прихода за фактичним за више од половине или за половину — и од 10%. У Енглеској се за део чистог прихода, који се опорезује по шедули Б — а који по катастарским прописима код нас није захваћен земљарином, а није захваћен ни порезом на предузећа, када поседник сам искоришћује земљу, — по законској фикцији узимало, да износи половину (у Шкотској и Ирској трећину) оног дела чистог прихода, који се опорезује по шедули А, а који код нас сачињава предмет земљарине.***)

*) Види §§ 5, 19 и сл. аустријског закона о уређењу земљарине од 24 маја 1869; §§ 8, 9, 15—17 уг.-хрв. зак. чланка VII.: 1875.

***) Види за овај члан и образложење код тач. 2 члана 56.

Чл. 25 и 26.

Чланови 25 и 26. спадају логично иза члана 29. Њихово уврштење на овом месту може само да буни.

Порез на зграде.

Чл. 36.

Предлажем, да се *прва два става* овог члана замене овим ставовима:

Нове зграде и нови делови постојећих зграда, који су подигнути по одобрењу грађевинских власти, ако садрже искључиво или поред пословних просторија бар претежно станове, ослобађају се у читавој држави овог пореза на три године.

У местима, у којима влада велика несташница станова, а која као таква на предлог Министра Финансије значи Министарски Савет, ослобађају се у првом ставу овог члана споменути објекти овог пореза.

1) када садрже искључиво станове на 15 година, ако дођу под кров за 2 године од дана, када овај закон добије обавезну снагу, а на 9 година, ако дођу под кров за 4 године од истог дана,

2) када пак садрже поред пословних просторија претежно станове, на 12 односно 7 година према у првој тачци означеном времену, за које је грађевина дошла под кров.

Ограничење ослобођења од пореза на места, у којима влада *велика* несташница станова, има смисла само онда, кад се ослобођења дају — и ако за ограниченије време — и местима, у којима несташница станова није велика или је уопће нема. Како пројект не поступа тако, требало би, кад би се остало код тога, у првом ставу изоставити реч „велика“. Јер би било сасвим необично, да се данас — у доба раширене и тешке станбене кризе — ослобођења ограничавају на случајеве велике несташнице станова, док су се у нормалним временима давала ослобођења, која нису уопће била везана на услов несташнице станова. Но држим да код тога не треба остати, него да треба дати кратко ослобођење свима зградама и новим деловима зграда, који садрже искључиво или поред пословних просторија бар претежно станове, а поред тога увести знатно дужа ослобођења за зграде и делове зграда у местима, у којима влада велика несташница станова, под условом, да за кратко време дођу под кров, па сам у том смеру својим предлогом пројект исправио.

Још у једноме смеру одступа горњи предлог од пројекта. Пројект даје — у својим границама — дуже ослобођење новим зградама и новим деловима постојећих зграда, ако садрже искључиво *мале* станове. Ако се у закону унама услов „мали стан“, онда треба и дефинирати, када се стан има сматрати малим, а то не само обзиром на број, него и на величину просторија. Ја међутим држим, да би било боље одустати од тог услова. Због тога правим разлику — што се тиче трајања осл бођења у другом мом ставу, — само према томе, да ли споменути објекти садрже искључиво станове или поред пословних просторија садрже претежно станове. У којој се на име мери граде велики станови, а у којој мали станови, то зависи и од тога, колико се једни а колико други траже. Услов малих станова има и своје лоше стране. С друге опет стране долази сваки подстрек грађевне подузетности у прилог и господарски слабијама. Нема ли довољно станова, неће — одстране ли се ограничења, која постоје — без стана остајати господарски јачи, па макар се градило и више малих станова: нема ли доста већих, тражиће они и мање, а без стана ће остајати одн. пропадати у којекаквим шпиљама они, који су у утакмичној борби најслабији. И уз ограничења бива то делом тако. Услов малих станова, тако опћенито формулиран, ту не помаже. Друго је, ако држава и уопће јавне корпорације граде станове за своје намештенике и ако својим мерама унапређују грађење станова по великим послодавцима за њихове раднике и чиновнике, или ако унапређују настојања таквих интересаната одн. њихових задруга, да си сами помогну.

Примећујем надаље, да су рокови, до којих зграда има доћи под кров, у пројекту остали исти, који су били у првом пројекту, и ако је време већ одмакло. И у том смеру исправља пројект горњи предлог.

Реч „повремени“ у *четвртом, шестом и последњем ставу* овог члана — а тако и на другим местима, где је у пројекту у том смислу употребљена — има се заменити са „привремени“ како је гласила у првом пројекту. „Повремени“ значи „периодичан“, а овде се ради о ослобођењима, која су унапред законом ограничена на извесно време, у опреци

према трајним (перманентним) ослобођењима, која трају, док постоје одношаји, на којима се оснивају.

Чл. 40.

Одбитци *другог става* овог члана одговарали би приближно под претпоставком, да се најамнина може повисити само на шесторо-струки износ предратне најамнине (рачунајући за крунско подручје једну круну предратне најамнине као један динар). Код најамнина, које би се по новом закону о становима, који се очекује, могле у јачем размеру повисити, имају се постотци тог става снизити на постотке, који томе одговарају (код дванаестороструког повишења резултирали би по томе рачуну већ нормални постотци). У томе смислу има се тај став надопунити.

Предлажем према томе, да се тај став надопуни тако, да гласи :

Док зграда или део зграде потпада у погледу најамнине под ограничења закона о становима, има се, ако се најамнина може повисити само на шестороструки износ предратне најамнине (рачунајући за крунско подручје једну круну предратне најамнине као један динар), горњи трошак одбити са 40, 50 односно 60% фактично плаћане најамнине. Код најамнина, које се могу у јачем размеру повисити, снизују се ови постотци на постотке, који томе одговарају, тако да код дванаестороструког повишења резултирају већ нормални постотци.

Надопуњење тог става формулирао сам принципијелно, јер не могу да знам, које ће све границе повишења нови закон о становима садржавати, и јер је — због промена, које би евентуални кашњи закони о становима могли донети — добро, да у закон уђе принципијелна формулација.

Чл. 41.

30%-на пореска стопа, коју предвиђа *први став* овог члана, је превисока. Та стопа стоји изван сваког размера са пореским стопама код других пореза на приход и мора тога ради да изазива јаке превале пореског терета на саме станаре. У неким градовима, н. пр. у Загребу, постоји и градски порез на станове са јаким и прогресивним стопама. Јако и нерамерно оптерећење зграда, које 30%-на стопа значи, упливише неповољно и на грађевну подузетност. Све то ствара управо несносне станбене прилике. Када се још узму

у обзир и опћински и градски прирези са својим често ванредно високим постотцима и евентуални прирези других самоуправних тела, онда порез на укупни доходак, па евентуално и ванредни прирез члана 144, мизерија се указује још пуно гором. Држим с тога да се та стопа има снизити бар на 25%, а и то само због тога, што је према Мотивима Грађа, стр. 252) порез на зграде „и до сада у већем делу државе без приреза износио 20%, а са прирезима и до 32%“, дакле приближно онолико, колико пројект предвиђа (30%).

Пореска ставка од 30 динара годишње од сваког одељења за становање, коју предвиђа *други сџав* овог члана, је у размеру према зградама, које потпадају под најамну зградарину, очигледно сасвим премалена. Та би ставка — обзиром на 30%-ну порезну стопу — значила, да се за свако одељење за становање претпоставља нето најамнина од 100 динара годишње, што даје — претпостави ли се, да се 30% одбија од бруто најамнине у име трошковних елемената — *бруто најамнину* од округло 143 дин. годишње или 12 дин. месечно или 40 динара дневно. Кад би се пореска ставка овде узела двоструко, још би увек размерно била јако блага и значила знатну погодност за кругове, којима долази у прилог. Предлажем према томе, да се ставка од 30 динара коју овај став садржи, под претпоставком да код најамне зградарине остане код пореске стопе од 30%, подигне на 60 дин. а за случај, да се речена пореска стопа снизи према мом предлогу на 25 дин. да се и та ставка снизи у истом размеру, дакле на 50 динара.*)

Порез на предузећа.

Чл. 48.

У *првом сџаву* овог члана треба реч „самостална“ пред речима „трговачка, индустријска...“ изоставити, јер је већ у појму предузећа укључено оно, што се том речи хоће да каже. Што се тиче назива пореза, о коме је овде реч, о томе сам се изјавио већ код члана првога.

*) О снижењу основице за самоуправно опорезивање код пореза на зграде види накнадне примедбе и предлог на концу овог мишљења, под тач. I

У другом ставу код I групе тачку 8 треба за случај, да буде прихваћена аустриска формулација тачке 7 чл. 19 (која се тиче последње културе земљишта, која потпадају под земљарину), преиначити тако, да гласи:

и) лов, риболов у слободним, у узетим у закуш и у јавним водама, морски риболов;

Ова је преинака према ономе, што сам рекао код чл. 19 тач. 7, логички нужна у наведеном случају; она одговара тачци 3 §-а 2 аустријског закона од 25. октобра 1896 о директним персоналним порезима (првог поглавља, које се тиче опће тециварине). За случај, да буде прихваћена уг. — хрв. формулација тачке 7 члана 19, како сам код тог члана предложио, има тачка 8, о којој је овде реч, остати непромењена. Што се тиче слова има та тачка у сваком случају остати непромењена, јер није оправдано, да се лов на властитом земљишту пусти испод овог пореза, ако одбацује приход, како то чини цит. тачка 3 §-а 2 аустриског закона о директ. персонал порез има, а још је мање оправдано да се лов у опће пусти испод овог пореза. Такви прописи служе у првом реду интересима великих поседника, који једини могу да вуку велику корист из лова на властитом земљишту, и имају се захвалити, како изгледа, само упливима аристократије и великих поседника у бившој Аустро-Угарској.

— Свршетак у идућем броју —

ЧЛАНЦИ

Uverenja o poreklu izdana od strane Zadarske Trgovačke Komore.

U dugom nizu spornih pitanja između naše i Kraljevine Italije nalazi se i pitanje o tome, *može li Zadarska trgovačka komora izdavati i kakva uverenja o poreklu robe?*

Ovo pitanje sadrži dva dela odn. dva podpitanja, koja bi se mogla ovako formulirati:

1) *može li Zadarska Trgovačka Komora, s pozivom na pravo koje se priznaje drugim italijanskim trgovačkim komorama, izdavati uverenja za robu italijanskog porekla; i*

2) može li ista komora reklamirati za se još jedno pravo više, i izdavati uverenja za robu tuđeg porekla (francusku, englesku i t. d.)

U sledećem daje se kratak odgovor na jedno i drugo pitanje.

I.

Varoš Zadar (sa okolinom) ulazi u državnu teritoriju Kraljevine Italije, i s obzirom na to moglo bi izgledati, onako na prvi pogled, malo čudnovato, kako se u opšte može i pokrenuti spor o tome, da li ona ima ona prava, koja pripadaju drugim italijanskim komorama koje rezidiraju na italijanskoj teritoriji.

Ovako izgleda, ali ovako nije. Spor se može i mora pokrenuti, jer grad Zadar, koji ulazi *politički* u sastav Kraljevine Italije, ne čini sa njom jednu *carinsku oblast*, — a kod pitanja o izdavanju uverenja o poreklu — kao u ostalom i kod svih drugih carinskih pitanja — pripadništvo carinskoj oblasti merodavnije je od pripadništva državnoj teritoriji.

Neka nam je dozvoljeno da ovo pitanje malo detaljnije izložimo.

Isključenje jednog dela državne teritorije iz carinske oblasti može se pojaviti u glavnom u dva oblika:

1. U obliku t. zv. *carinskog isključka* (uvek sa korelativom carinskog uključka u drugu državu); i

2. U obliku t. zv. *slobodne zone ili slobodne varoši*.

U onom prvom slučaju jedan deo državne oblasti izlazi iz carinske oblasti jedne i priključuje se carinskoj oblasti druge države, — ostajući i nadalje u političkom pogledu u državnoj teritoriji one prve. Primera ove vrste bilo je ranije vrlo mnogo; sada su oni mnogo ređi.

Kod ovoga slučaja međunarodna praksa stvorila je pravilo: da se carinski isključak, u svima pitanjima carinske tehnike, tretira kao oblast države kojoj je priključen. Prema tome, u pitanju koje nas interesuje, utvrđena je praksa: *da trgovačke komore, rezidirane na reonu carinskih uključaka (isključaka) mogu izdavati uverenja o poreklu za robu iz države kojoj su oni uključci carinska priključenja, a ne i za robu iz države, kojoj politički pripadaju.*

Drukčije stoji ovo pitanje kod slobodne zone i kod slobodnih varoši.

Slobodna zona, a tako isto i slobodna varoš, izlazi iz carinske oblasti one države kojoj politički pripada, ali se ne priključuju carinskoj oblasti nijedne treće države: one ostaju u carinskom pogledu samostalne — slobodne — čine, dakle jednu zasebnu carinsku oblast, i kao takve se u svima pitanjima carinske tehnike i tretiraju.

Međunarodna praksa, vodeći računa o ekonomskim potrebama ovakvih varoši (zona) stvorila je, u pogledu na pitanje koje nas interesuje, sledeća pravila:

1. U slobodnoj zoni *ne izdaju se* u opšte uverenja o poreklu. Razlog za ovo negativno rešenje leži u tome, što slobodna zona nema potrebe za to.

Slobodna zona je jedan mali prostor — jedan deo u pristaništu — na kome se vrše samo saobraćajno-tehničke manipulacije sa robom (utovar, istovar, lagerovanje.) Industrijska preduzeća ne mogu se ovde podizati; radnici mogu ostati ovde preko dan, ali oni ne mogu u zoni stanovati; trgovačke komore ovde i nema (ona je u varoši u kojoj se zona nalazi); i t. d. I pri takom stanju stvari pitanje o izdavanju uverenja o poreklu gubi svoj značaj.

2. U slobodnoj varoši mogu se izdavati uverenja o poreklu, ali samo za robu poreklom sa teritorije slobodne varoši, t. j. za robu koja je u slobodnoj varoši proizvedena.

Slobodna varoš je obično ne samo jak trgovački centar već se u njoj nalazi i veliki broj industrijskih preduzeća, koja s obzirom na carinska oslobođenja, rado biraju slobodne varoši za instaliranje, ovde je, dakle, industrijska radinost po pravilu jako razvijena, te i potreba za izdavanjem uverenja o poreklu takve robe vrlo velika.¹⁾

Što se tiče robe, koja je proizvedena u ostalom delu dotične državne teritorije, za takvu robu uverenja o poreklu izdavaće nadležne trgovačke komore, t. j. trgovačke komore, koje rezidiraju u carinskoj oblasti dotične države.²⁾

¹⁾ Napominje se, uzgred, da su slobodne varoši bile ranije vrlo česta pojava, dok su se sada izgubile.

²⁾ Predlog da se nadležnost trgovačkih komora rezidiranih u slobodnoj varoši i na robu proizvedenu u drugim delovima iste države, rešava se, s obzirom na fakat „samostalne carinske oblasti“ na isti način kao i za robu iz drugih država, — prema tome ovaj predlog spada u ono drugo podpitanje, te ćemo ga tamo i raspravljati.

Na osnovu gore izloženih pravila možemo dati sasvim precizno rešenje za ono prvo postavljeno podpitanje: Zadar nosi sve karakterne crte slobodne varoši, iz čega izlazi, da Zadarska Trgovačka Komora može izdavati uverenja za robu, poreklom sa zadarske teritorije, ali ne i za robu poreklom iz drugih delova Italije; za ovu poslednju uverenja o poreklu izdavaće druge italijanske komore, koje rezidiraju na italijanskoj carinskoj oblasti.

Dodajemo odmah, da je ovo pravilo postalo već odavna jedan opšte priznat princip u međunarodnom pravu, koji je kao takav sproveden kroz sve trgovinske ugovore. U svima ugovorima nalazi se, pored odredbe o izdavanju uverenja o poreklu, i odredba o tome: da ugovor važi za celu *carinsku oblast* (a na državnu teritoriju) saugovorača, — a to znači da se ugovorna prava i obaveze rasprostiru samo na carinsku oblast, koja se može poklopiti, a može biti i veća i manja od državne teritorije.

II.

Pitanje o tome, da pojedine trgovačke komore izdaju uverenja o poreklu ne samo za robu svoga, već i za robu tuđeg porekla, bilo je, pre 60 i više godina vrlo akutno, dok je danas izgubilo vrlo mnogo od svoga značaja, a iz razloga, što su otpale (promenile se) izvesne činjenice, koje su ga činile akutnim.

Da ovo malo objasnimo.

Pre 60 i više godina sva preko-okeanska trgovina bila je koncentrisana u nekoliko velikih evropskih pristaništa (Marselj, Havr, London, Rotrdam), koja su vršila ulogu „pretovarnih pristaništa“ i posredovala u trgovačkom prometu između evropskih država i preko-okeanskih zemalja.

Razmena dobara vršila se od prilike na sledeći način. Veliki preko-okeanski brodovi donosili su robu u ta „pretovarna pristaništa“ i ovde je istovarivala i smeštala u pristanišne magacine; u tim magacinima roba je, u većim i manjim partijama prodavana veletrovcima iz država u njihovom hirtelandu, i odavde opet u partijama upućivana u potrošačke centre pojedinih država.

Pri ovakom načinu trgovanja bila je apsolutna potreba, da se uverenja o poreklu izdaju od „nadležnih institucija“ — trgovačkih komora, magacina, carinskih vlasti — residiranim u tim pretovarnim pristaništima. Razlog za ovo ležao je u tome, što je roba polazila iz države proveniencije u „punim tovarima“, a stizala

na pijace države destinatera samo u partijama, — dakle prvobitna uverenja o poreklu izdana u zemlji proveniencije postala su uz put neupotrebjliva.

S druge strane potrebno je naglasiti, da su, sve do 1860. godine, uverenja o poreklu imala daleko veću praktičnu primenu no danas. Do 1860. godine, preovlađivao je, u trgovinskoj politici evropskih država, tip diferencijalnih trgovinskih ugovora, t. j. ugovorni tip, pri kome je jedna i ista roba plaćala posve nejednake carine prema provenienciji: — svaka pošiljka robe morala je dakle, biti praćena uverenjem o poreklu, da ne bi platila najviše carine.

U toku vremena obe gore izložene činjenice izmenile su se u pravcu, koji je učinio nepotrebnim odn. oslabio značaj izdavanja uverenja u pretovarenim pristaništima.

Pre svega onaj monopol posredovanja, koju su ranije uživala ta privilegisana pristaništa, postepeno je razbijen. U mesto da kupuju roba kod posrednika u pretovarnim pristaništima, i da plaćaju veću ili manju komisiju nagradu za to, sve su države počele povlačiti „direktno“ robu iz zemlje proveniencije, i to preko svojih vlastitih, a ne preko tuđih pristaništa, — i pri tom direktnom povlačenju robe uverenja o poreklu, izdana u zemlji proveniencije, upotrebljiva su i čine izlišnim svaka druga uverenja.

S druge strane tip diferencijalnih trgovinskih ugovora napušta se, posle 1860 godina, i na njegovo mesto dolazi tip ugovora sa najvećim povlašćenjem, pri kome se carinsko opterećenje za ovu robu iz ugovornih država izjednačuje, — a pri takvom izjednačenju carina praktična upotreba uverenja o poreklu bivala je sve manja i manja.

Blagodareći ovim propisima u jednom i drugom pravcu pitanje o izdavanju uverenja za robu tuđeg porekla izgubilo je vrlo mnogo od svoga značaja. Za države koje vrše direktnu razmenu dobara sa inostranstvom — a ovome mora svaka država težiti — pitanje je samim tim skinuto sa dnevnog reda, — tako da ono danas može imati praktičnog značaja samo za one slučajeve, kad jedna država teži da održi drugu državu u izvesnom odnosu ekonomske zavisnosti, prisvajajući za sve ulogu posrednika između nje i trećih država.

Posle rata mi smo imali takva tri slučaja: Austrija je pokrenula pitanje, da bečka trgovačka Komora izdaje uverenja o poreklu

za tuđu robu; Mađarska je pokrenula isto pitanje u korist trgovačke komore, Budim Pešte; Italija u korist trgovačkih komora u Trstu i Zadru.

Sa gledišta gore imenovanih država ovi su predlozi, nema sumnje vrlo korisni. Beč, Pešta i Trst bili su, pre rata, komisionar za celu teritoriju biv. Austro-Ugarske Monarhije, i njima bi, nesumnjivo bilo vrlo korisno, ako bi mogli i u buduće tu ulogu sačuvati. Istom cilju teži i predlog koji se odnosi na Zadar: težnja je Kraljevine Italije, da Zadar postane „pretovarno pristanište i Komisionar“ za ceo hinterland našeg Jadrana.

Sa ovim drukčije izgledaju ovi predlozi ako ih posmatramo sa gledišta naših interesa. Nama je interes da stvorimo i održavamo direktnu razmenu dobara sa trećim državama; mali je interes da eliminišemo tuđe posredovanje i da se oslobodimo od ekonomske zavisnosti; naš je interes, najzad, da trgovina u hinterlandu našeg Jadrana ide preko naših, a ne preko tuđih pristaništa.

Iz svega do sana izloženog mislimo da nije teško obeležiti držanje, koje mi u tome pitanju moramo zauzeti. Austrija, Mađarska i Italija, rukovođeni svojim vlastitim interesima, učinile su nam predlog, koji bi, kad bi bio ostvaren bio vrlo koristan po ekonomski razvoj imenovanih gradova; sa gledišta njihovih interesa predlog je koristan, i stoga su one smatrale za umesno da ga učine! Mi sa svoje strane, rukovodeći se opet svojim vlastitim interesima, žalimo što ne možemo prihvatiti taj predlog, jer je on štetan po naše interese. Kad bi bilo u pitanju, da im činimo jednu uslugu i korist bez oštete svojih interesa, mi bi smo to rado učinili; ali kad je u pitanju da svoje interese žrtvujemo njihovim, mi to ne možemo, upravo ne smemo raditi.

Završujući ovo izlaganje neka nam je dozvoljena jedna kratka napomena.

U nekim dnevnim i povremenim listovima savezničkih država nalazimo, dosta često, napise, kroz koje se provlači ideja, kao da bi „nasledne države“ bile dužne da se staraju, pa i po cenu velikih žrtava, o ekonomskom prosperitetu Austrije i Mađarske. Slična je ideja, koju ćemo isto tako često naći u zvaničnim i poluzvaničnim izjavama italijanske vlade: kao da bi naša Kraljevina bila dužna, da se postara o ekonomskom prosperitetu Zadra i Rijeke, koji su, tvrdi se, dovedeni u tešku ekonomsku situaciju.

Dok ove ideje nose karakteristiku „Hrišćanske dužnosti“ i „moralnih principa“ o njima se može govoriti; ali se nesme ni za jedan momenat dozvoliti, da dobiju obeležje nekih pravnih obaveza. Mi ćemo se, kao dobri i lojalni susedi, radovati ekonomskom napretku svih susednih država, i, pod predpostavkom recipročne pomoći, mi ćemo na tome i saradivati; ali mi ne možemo nikada na to pristati, da se za nas konstruišu neke pravne obaveze, koje bi nas prinuđavale, da se nezavisno od ponašanja imenovanih država prema nama, i prinoseći na žrtvu svoje vlastite interese, brinemo o ekonomskom napretku tuđih građana: — ovo bi bio jedan tipičan primer kolonijalne politike iz njenih prvih dana (politika kolonijalnog iscrpljenja za račun metropole,) i neka nam niko ne zameri, što odbijamo da ovu ulogu primimo na se.

T.

Увоз угља и царина.

Михаило П. Којић, руд. инж.

У последње време било је више пута речи о томе да ли треба допустити слободан увоз угља у нашу државу, или, напротив, да ли треба заштитном царином отежати, па и онемогућити, увоз страног угља, те тако помоћи домаћу угљену индустрију.

Сувишно би било говорити данас о угљу и његовом значају у економском животу једне државе. На угљу почивају целокупна индустрија, железнице и огрев. Имати свој сопствени угаљ значи за једну државу не само економску, но и политичку независност. Јасно је онда зашто се боре државе око богатих угљених базена.

Најбогатији и најнапреднији крајеви налазе се на угљеним базенима, јер се ту подижу фабрике, довлаче сировине и прерађују. У гвозденој металургији постојало је чак и правило да гвоздена руда иде угљу, а не обратно. То је било једино из разлога што без угља индустрија не може постојати, па се ишло и иде тамо где има и имаће га стално и у сваком случају.

Као један од најпотребнијих артикала у животу, угаљ утиче директно на економски развитак државе, на подизања благостања и културног живота народа. Али под условом да цена угља буде ниска.

Трошкови производне енергије у индустрији, у главном, су трошкови на угаљ и они чине знатан део свих производних трошкова. Онда је лако разумети зашто индустрија тражи што јефтинији угаљ (или, боље речено, гориво).

Кад држава диже подвозне тарифе на жељезници, онда је један од разлога то, што је угаљ скуп, а скуп подвоз опет утиче на производне трошкове, јер се и сировине и готови производи морају транспортовати. Плаћање подвозних трошкова спада такође у производне трошкове.

Затим у обичном животу, на сваком кораку, купујући машто, дајемо увек један део свог новца за покриће трошкова који су отишли на угаљ.

Због тога не само индустрија, него и ми сви имамо интереса да угаљ буде што јефтинији.

Угљена индустрија треба, дакле, да испуни ова два услова:

1. да је довољно развијена да може задовољити све потребе у земљи, и

2. да лиферује јефтин продукт, угаљ, и то тако јефтин да може издржати страну конкуренцију.

Одмах ћу рећи да наша угљена индустрија испуњава, у главном, први услов, а, моментално, не испуњава други.

После рата када се вршила у земљи обнова и задовољавале многе потребе које су се створиле за време рата, нисмо имали довољно угља, те је велика тражња подстакла постојеће угљене руднике да развијају своју продукцију, док су се нови отварали. Постепено они су толико подигли своју производњу да су у стању да задовоље потпуно све потребе у земљи, а страни угаљ увозио би се само у толико у колико наш угаљ није у стању да га замени.

Увоз угља био је следећи:

1920 год.

1. антрацит	2.396 тона	1432975.— дин.
2. камени и мрки угаљ	23.910 „	13,206748.— „
3. кокс	12.099 „	13,635665.— „
4. брикети	20.5 „	10600.— „

Свега 28,285988.— дин.

1921		1922	
1.	14383,4 т. 6708347 дин.	51338 т.	36776455 дин.
2.	47619 „ 19410231 „	171927 „	90345479 „
3.	29482,9 „ 22318022 „	90796 „	67615735 „
4.	69,5 „ 26150 „	1538 „	1182131 „
<hr/>		<hr/>	
Свега 48462750 дин.		Свега 195919800 дин.	
1923		1924	
1.	34830,8 т. 27104491 дин.	36118,2 т.	30093776 дин.
2.	180308,8 „ 101089088 „	207274,8 „	97653550 „
3.	82381,5 „ 65314690 „	82944,6 „	80542597 „
4.	10130,1 „ 7063702 „	7427,9 „	4733345 „
<hr/>		<hr/>	
Свега 200571971 дин.		Свега 213023268 дин.	

Из овог статистичког прегледа види се да се увоз угља стално пео, и то баш у оним врстама од којих нашој угљеној индустрији прети највише опасност: каменог и мрког угља. Увоз овог угља појачавао се стално и онда, када је криза захватила нашу индустрију.

У доба интезивног рада индустрија је трошила поглавито домаћи угаљ па се тек доцније окренула страном угљу, што значи да је набављала домаћи угаљ све дотле док је он био јевтинији од страног, те остаје да главни узрок, што је индустрија напуштала домаћи угаљ, јесу цене.

То је уједно и доказ да наша индустрија може радити са домаћим угљем.

После оне кратке периоде интезивног рада настаје стагнација уопште, та криза која је захватила индустрију, није поштедила ни рударство.

Страни угаљ, услед дизања динара и бољег квалитета, постао је јевтинији него што је наш угаљ. Због тога се индустрија одмах окренула страним произвођачима и почела да купује њихов угаљ.

Наши рударски предузетници су онда били приморани да смањују своју продукцију, па неки и да обуставе рад у рудницима. Да би се извукли што пре из овог стања, траже да их држава заштити царином на увоз угља.

Индустрија, са своје стране, тражи да се допусти слободан увоз угља, нарочито каменог и мрког, јер на тај начин долази до јевтинијег угља него што је наш.

Наша угљена индустрија мора се развијати и не може се допустити да је страни угаљ из разлога што је моментално јевтинији, угуши.

Исто тако не смеју рударски предузетници замишљати да је индустрија приморана, или да је неко хоће приморати, да им купује угаљ пошто они одреде цене. они се морају постарати и наћи начина да цене своје производу спусте и тако издрже конкуренцију страног угља.

Ово је једино правилно решење овог питања. Овакво решење поставиће рударску угљену индустрију на солидну базу и омогућити јој да се правилно и снажно она сама развија и помогне подизање и развијање остале индустрије.

*

Обарање цена гориву је питање које од рата, у целоме свету, интересује све техничке и економске кругове. Рекао сам да угаљ зими знатан део производних трошкова индустрије и да је сасвим природно било да се, у данашње доба велике сталнације и конкуренције, првенствено тежи да трошкови за угаљ буду што мањи. Ради се у том правцу, у главном, на два начина:

1. производне трошкове угља што је могуће смањити. Механичким радом у рудницима, добром организацијом послова, повећањем продукције итд. тежи се да се што више смање ови трошкови; и

2. потпуно искоришћење угља и као горива и као сировине. У овом се правцу нарочито врло много после рата радило, али како је ово чисто техничко питање, нећу се овде упуштати у њ; нагласићу само да је овај рад од великог интереса за нас, јер ми немамо првокласног, нити уопште правог каменог угља, те усавршавање нашег угља као горива и искоришћење његово као сировине мора бити наш главни посао у овом правцу.

Као што се види, оно исто тешко стање, у коме се налази наша угљена индустрија, постоји свуда, у свима индустријским земљама. Други су већ нашли пута и начина, које изнех, како ће се изаћи из овог тешког стања, те ми немамо потребе да лутамо, него само да пођемо истим путем.

Код нас се још не схвата да је дошло време кад цене треба да почну да падају. Како су се цене неко време стално, па и нагло, пењале, то је ова тенденција толико ушла произвођачима и трговцима у навику, да се ње не могу још отарасити и почети нову калкулацију: да цене продуктима треба да спуштају. То се најбоље види на хлебу, цена је хлебу увек иста, а у другим земљама се цена хлебу одређује тачно према плану. Ако се овако продужи, држава ће морати подићи кинески зид око нас и одвојити нас од цолог света, те тако омогућити произвођачима и трговцима лепу зараду са мало бриге.

Ово се не може бранити политиком стабилизације цена, јер кад динар расте или пада страни продукти постају јевтинији или скупљи и ми морамо о томе водити рачуна. Најзад то захтева и права социјална политика.

Ова рђава навика да се рачуна са високом ценом продуката и великим добитком постоји несумњиво и код рударских предузетника. Од тога се морају излечити што пре, а да се не уздају много у заштитну царину, јер их не може спасти, него само моментално помоћи. Нико, па ни држава, нема права да помаже неоправдане захтеве произвођача на штету потрошача.

Постоји могућност да рударски предузетници спусте цену угљу. Најбољи је доказ то што су неки рудници то већ учинили и осетно су спустили цену угљу. Зато раде колико им капацитет рудника допушта, лако продају свој угаљ и осећају се сад много боље него док су одржавали високу цену угљу. С друге стране повећањем продукције до максимума (што је последица спуштања цене) смањују се много производни трошкови, јер, потпуно искоришћујући инсталације, ове раде са добрим учником и особље је запослено. У интересу самих предузетника је дакле да што пре, и што више могу, скину цене угљу и траже на тај начин солидну а сигурну зараду.

Повећање продукције морају помоћи и радници. Увођењем осмочасовног рада, ефективни рад у рудницима сведен је на 6,5 сати. Но поред увођења осмочасовног рада који је смањио трајање радног времена је главни узрок мањој продукцији радника према предратној, сами радници смањили су свој рад — производњу на сат. Говорило се да ће радник,

радећи осам часова, моћи интензивније радити за то време но раније кад је уморан морао дуже времена седети у радилишту. Но то се није остварило. У повећању продукције треба радника помоћи, и олакшати му рад у опште, нарочито механичким средствима. Рад је у руднику тежак и све што омогућава лакши ефикаснији рад, треба да буде употребљено и стављено на расположење рудару да се њиме користи. Код нас је у овом правцу врло мало урађено.

*

Наш је угаљ млад, поглавито из терцијерне формације, те ни његов квалитет није првокласни; док у другим земљама постоји камени угаљ 7500 кал., дотле ми и немамо прави камени угаљ, већ највише мрки угаљ са 4500—5500 кал. и лигнит 2500—4000 калорија. И тај наш угаљ слабијег квалитета треба и мора да издржи конкуренцију по квалитету бољег страног угља.

Овај слаби квалитет нашег угља јесте једини, али довољан разлог за оправдање захтева да се сада заведе заштитна царина на увоз страног бољег угља пошто се не сме ни по коју цену допустити да страни угаљ омете нашу угљену индустрију да се развија.

При томе треба узети у обзир и подвозне трошкове: исту цену транспорта плаћа лигнит са 2500 кал. као и камени угаљ са 7500 кал., а то значи, кад се цени топлотна моћ њихова, да се камени угаљ три пут јевтиније вози него лигнит. Због тога је потребно да држава смањи подвозне тарифе слабим угљима, а нарочито лигниту, и омогући им да се могу транспортовати и на већим даљинама. Овај посао није нимало тежак ни компликован, јер се зна квалитет угља сваког рудника.

Поред тога слабијег квалитета, који је последица његовог млађег порекла, наш угаљ често садржи знатан процент пепела и сумпора, који су штетни састојци. Рударски предузетници дужни су да свој продукт што чистији продаду. Док не постане индустријски рентабилна метода којом се пепео потпуно издваја од угљеника који гори, рударски предузетници мораће да све методе, које сада постоје за поправку квалитета угља употребе. Ово су неки рударски пре-

дузетници осетили и подижу најмодернија пралишта за чишћење свога угља.

Исто тако да би се омогућило лагеровање угља, неки су предузетници већ подигли, а други подижу брикетнице.

Потрошачи са своје стране морају адаптирати ложиште својих котлова за наш угаљ. Од колике је важности ово адаптирање, најбоље се види из тога што у ложишту удешеном за један угаљ, при сталној контроли горења, може се искористити 75% топлотне моћи угља, док се у рђавом ложишту може изгубити 75%. Нећу се упуштати у многе проналаске којима се иде једино на то да се што боље искористи угаљ у ложишту, али ћу ипак споменути ложење угљеном прашином које лагано све више замењује остале начине ложења. Најбоље се дају искористити течна горива, али како њих нема довољно, то се у последње време све више употребљава угљена прашина, чије се горење приближује највише горењу течних горива, и одмогућава најбоље искоришћење угљене топлотне моћи.

Потрошачи ће морати ово адаптирање сад да изведу у колико га нису извели ранијих година за време интезивног рада. Кад је немачка индустрија, која има на расположењу камени угаљ из рурског базена, извела и изводи још удешавање својих ложишта за лигнит чију производњу сваке године повећава, може и наша индустрија којој камени угаљ са високим бројем калорија и не стоји на расположење.

Из свега изложеног види се да постоји потреба да се заштитном царином помогне домаћа угљена индустрија. И то треба царином оптерити све врсте угља, нарочито првокласни квалитет, јер он једино може бити у стању да конкурише домаћем угљу. Што се тиче слабог квалитета, ником неће пасти на памет да увози лигнит.

Кокс намењен металургији треба ослободити потпуно царине, јер га ми не производимо.

Али та царина треба да буде таква да примора и произвођаче и потрошаче угља да се лате посла који ће донети трајне користи индустрији — решити правилно питање горива.

Valutna politika.

Pitanje o novcu jeste jedno od najvažnijih ekonomskih pitanja u današnje vreme. Predratni novčani režimi potpuno su izmenjeni. Vekovni tradicionalni oblik novca par excellence (dragi metali) zlato, počelo je da gubi sve više i više svoju važnost. Gotovo ni u jednoj zemlji ne postoji više obaveza za centralnu emisionu ustanovu da svaku ponuđenu količinu zlata mora otkupiti po izvesnoj zakonom utvrđenoj ceni, još manje pak obaveza da svoje novčanice razmenjuje za zlato. Sve su gotovo zemlje prekrivene ogromnim količinama novčanica s kojima ne znaju šta da rade. Jedino Severne Američke Države grcaju u zlatu ali i kod njih postoji valutni problem jer ne znaju šta će sa tolikim zlatom. U. S. A. Državama još uvek postoji obaveza otkupljivanja zlata po ceni zakonom utvrđenoj. Ta je cena danas u korist zlata a na štetu dolara — novčanice, koja bi još i više vredela da nije vezana za zlato. Nepobitna je činjenica da je zlato dosta izgubilo od svoje predratne vrednosti. Njegova kupovna moć ni danas ne predstavlja njegovu pravu vrednost; nju *veštački* održava Centralna Uprava američkih emisionih banaka (Federal Reserve Board) na taj način što sve ponuđene količine zlata otkupljuje po predratnoj ceni i zgrće ih da sterilno leže u njenim trezorima. Ta je politika stajala vrlo mnogo ali ona nije prezala ni od te velike žrtve da bi samo održala *stalan nivo cena* u zemlji. Njena politika deflacije 1920. g. mnogo je štete nanela Američanima. Danas je pak Federal Reserve Board svu svoju pažnju usredsredio na održanje stalnog nivo-a cenâ. Odbacio je, bar za sada, svaku brigu o *kursu* dolara, t. j. njegovoj vrednosti prema stranim monetama, a svim silama se trudi da mu održi stalnu kupovnu moć u zemlji, t. j. njegovu vrednost prema robi.

Politika zlatne valute otežana je, kao što se vidi, i u zemljama gde ima najviše zlata. Više se ne ravna vrednost novčanice — dolara prema zlatu nego zlato prema novčanici. To je dokaz da zlato danas ima samo *veštačku* vrednost, koja zavisi od politike Federal Reserve Board-a. Otuda je neumesno misliti na kakav režim čiste zlatne valute, jer bi njegova budućnost zavisila od Američana, čak i kad bi postojale mogućnosti za takav jedan režim, što u velikoj većini zemalja nije slučaj.

Treba smelo pogledati istini u oči i odreći jednom za svagda zlatu ono čega više nema.

Svetski Rat i posleratno vreme izvršili su velike perturbacije, ali na ekonomskom polju, u premetu novca promene su tako ogromne da su iz temelja poljuljale i same osnove zgrade zlatnih novčanih režima, koji su se srušili sasvim i novi preobraženi izgradili pod silom okolnosti. Zlatni idol odigrao je svoju ulogu.

Analiza inflacije i deflacije. —

Mnogo je mastila utrošeno na diskusiju o ovim dvama ekonomskim fenomenima. Falange ekonomista i političara podelili su se u dva tabora i dok jedni energično zastupaju i pravdaju inflaciju drugi su neumitni deflacionisti. Tako je na peru i u reči; to je teorija. Međutim u praksi dok je jedina, uz mnoge žrtve, uspela deflacionistička politika u Češkoj, dotle su se sve Vlade redom služile metodom inflacije i tim načinom pribavljale vrlo veliki deo prihoda za otpravljanje državnih poslova. U nekojim zemljama isključivi izvor prihoda bilo je štampanje novčanica. To se desilo u svima zemljama koje su daleko otišle u zagrljaju inflacije.

Da bi smo mogli izneti jasno i tačno analizu inflacije i deflacije moramo najpre ukratko izložiti čuvenu *kvantitativnu* teoriju. U svom najprostijem obliku njena je formula vrlo kratka i jasna. Pojedincima je potrebna izvesna kupovna moć prema robi. Ako jedinicu te kupovne moći označimo sa K., novčanu cirkulaciju sa N., veličinu celokupne potrebne kupovine moći sa B., i najzad stvarnu vrednost cirkulacije sa V., onda možemo postaviti jednačinu:

$$N \cdot V = K \cdot B.$$

Otuda imamo da je:

$$V = \frac{K \cdot B}{N}.$$

U kolilo se sad N. povećala prirodno je da se u toliko V. smanjuje. Isto tako u koliko se B. povećava u toliko se i V. povećava i obratno; ili rečima izraženo: vrednost opticaja raste srazmerno povećanu potreba za novcem, a opada srazmerno povećanju cirkulacije.

Podvlačimo i naročito ističemo da na vrednost opticaja utiče neposredno veličina *potreba* za novcem, odnosno sredstvom za razmenu i merilom vrednosti. To je činjenica koju treba stalno

imati na umu, tim pre što se gotovo uvek gubi iz vida kada je reč o inflaciji.

Iz naše formule jasno je da inflacija postoji kada je opticaj veći nego što su potrebe, a deflacija kada su potrebe veće nego opticaj, *nezavisno od toga da li se opticaj povećao ili potrebe smanjile, ili pak potrebe povećale ili opticaj smanjio*. Glavno je da je poremećena ravnoteža između opticaja i potreba za novcem.

Međutim proces inflacije nije tako prost kao što se to može zaključiti po kvantitativnoj teoriji. Nesumnjivo je da vrednost novcu opada kada ga ima više i obratno; apsurdno je uopšte negirati tu činjenicu. Ali proporcionalnost koju postavlja ta teorija ne slaže se sa pojavama koje nastupaju pri povećanju opticaja.

Kada se opticaj povećava onda vrednost njegova opada više nego srazmerno njegovom povećanju. Može se desiti čak da se veštačkim načinom privremeno vrednost novca povećava čak i onda kada opticaj raste. To se dešava na taj način što se bacanjem na tržište izvesne količine strane zdrave valute podiže i ojačava *psihološki momenat* (vera, poverenje), koji u privremenim varijacijama ima presudan uticaj.

Pominje se i brzina cirkulacije kao činjenica koja utiče na vrednost novca. Ali u istini šta je brzina cirkulacije? Nije li to u stvari samo ograničenje slučajeva gde se novac može upotrebiti i prema tome *smanjenje potreba* za novcem? Ako vrednost novcu stalno pada retko će ko svoje uštedevine čuvati u novcu, svako će gledati da ga *što pre* isturi iz ruku; brzina cirkulacije se povećava a jedno veliko polje primene novca gubi se; potrebe za novcem su se u stvari smanjile. I u koliko vrednost novcu više i brže pada u toliko će biti sve manje slučajeva u kojima će se pribegavati upotrebi novca, dok se najzad ne ograniči samo na svakodnevna kupovanja namirnica. Ono što je činilo novac novcem (njegova osobna merila vrednosti i sredstva za razmenu) izgubilo se, jer kako će se ceniti jedno ekonomsko dobro merilom koje često ni posle nekoliko časova nije ista mera, a ona mora biti *stalna i nepromenljiva*.

Otuda u tim slučajevima *spontana* upotreba surogata (zamenika) nacionalnog novca. Upotrebljava se bilo koja strana valuta, bilo nemonetizirani dragi metali, bilo uopšte ma koje ekonomsko dobro, koje ima stalnu vrednost, ali u svakom slučaju volumen transakcija neminovno pada na minimum. Taj *spontanitet* upo-

trebe surogata novca i jeste dokaz da novac kao i svako drugo ekonomsko dobro — bez obzira na njegov materijalan oblik — ima vrednost zato što odgovara jednoj ljudskoj potrebi i samo onoliko vrednost kolika je ta potreba. Otuda, kada se kvantitativna teorija spoji sa opštom teorijom o vrednosti — kao što smo mi to učinili u našoj formuli — može se objasniti i najrazličnije variranje novca usled povećanja ili smanjenja optičaja.

Kada na primer vrednost optičaja pada više nego srazmerno povećanju optičaja lako je objasniti otkuda to dolazi. Usled povećanja optičaja vrednost novcu pada ali se u isto vreme povećava brzina cirkulacije, odnosno smanjuju potrebe za novcem. Kako pak prema navedenoj formuli i potrebe utiču na vrednost novca, što će njegova vrednost pasti ne samo srazmerno povećanju optičaja, nego i srazmerno smanjenju upotrebe novca.

Poverenje ili kako se to kaže psihološki momenat sâm po sebi ne može uticati na vrednost novca. Ali on utiče vrlo mnogo na *povećanje* ili *smanjenje* upotrebe novca. Kada se raznim veštačkim načinima povrati trenutno poverenje u novac odmah se novac više upotrebljava, odnosno brzina cirkulacije smanjuje, što izaziva privremeni porast vrednosti novca, čak i da se u isto vreme povećava optičaj, samo ako je to povećanje manje od povećanja upotrebâ novca, što se dosta često dešava.

Moglo bi se postaviti jedno opšte pravilo: da novac gubi od svoje vrednosti u onoliko u koliko izgubi od svog *karaktera* novca, odnosno stalnog merila vrednosti i sredstva za razmenu. I jedna i druga ova bitna osobina novca sačinjavaju samo u toliko njegov karakter u koliko su *nepromenljive, stalne*. Čim su podložne varijacijama one srazmerno tim varijacijama menjaju novčani karakter i prema tome njegovu vrednost.

Posledice inflacije i deflacije.

Nećemo ovde iznositi sve posledice inflacije i deflacije uopšte, već ćemo samo istaći pojedine grupe ljudi, koje se koriste ili su na šteti u jednom ili drugom slučaju. Naravno uzećemo najpre u obzir Državu kao predstavnika celine.

Nesumnjivo je da se svaka država koristila inflacijom. To je lako dokazati. U jednoj zemlji optičaj je recimo 3. milijarde. Taj optičaj prema robi ima vrednost na primer 100.000.000,— kada se pusti u optičaj 1. nova milijarda, što čini 4 : milijarde, — onda će ukupna vrednost optičaja ostati ista, opet 100.000.000.—, ali

će jedan deo opticaaja, jedna četvrtina, biti u rukama Države, a samo 3 četvrtine u rukama pojedinaca. Jedna četvrtina vredi prema robu 25.000.000.—; prema tome u rukama pojedinaca ostaće samo vrednost od 75.000.000.—. Na taj način država je došla do 25.000.000.— kao da je prikupila porez u tom iznosu. Čak će ona nova milijarda vredeti u početku i nešto više od 25.000.000, dogod ne uđu u opticaaj sve novo izdate novčanice i ne oseti se povećanje opticaaja, što će izazvati odgovarajući pad vrednosti novca. Država je u stvari podigla jedan porez koji je srazmeran imovini u novcu građana, a najčešće i njihovom imovnom stanju uopšte. U istini taj način porezovanja nije tako nepravedan kako na prvi pogled izgleda.

Ne treba ipak uveličavati korist države od štampanja novčanica, jer usled pada vrednosti novca pada i ukupna vrednost svih prikupljenih poreza, koji su *nominalno* samo ostali isti a u stvari su se smanjili srazmerno padu novca. Čak i kad bi se pokušalo menjati *nominalni* iznos poreza (odnosno povećati ih), ne bi se stiglo na vreme, jer je zakonodavni aparat nesravnjeno sporiji od brzine štampanja novčanica a i zato što uvek mora da protekne izvesno vreme od objave zakona do njegove primene. Otuda su države koje su se mnogo služile inflacijom, bile primorane da crpe od nje isključivo celokupna sredstva za otpravljanje državnih poslova. — Tek kad se jednom prestane sa inflacijom može se očekivati stvarna korist od povećanja poreza.

Prelazimo sad na pojedince. Njih moramo podeliti u tri glavne grupe. Prvo su preduzetnici, glavni proizvođači u zemlji; zatim radnici i svi oni koji žive samo od plate ili nadnice; i najzad rentijeri, oni koji žive od prihoda plasiranih ušteđevina. To je grupisanje prilično proizvoljno, jer jedna ista ličnost može po svome zanimanju pripadati dvema a kadkad i svim trima pomenutim grupama. Ali u glavnom postoje tri vrste interesa, koje odgovaraju tim grupama, i ako jedan deo pojedinaca može biti predstavnik ne samo jednog od tih interesa nego i dva, čak i sva tri.

U jeku inflacije, kada vrednost novcu pada, čiji su interesi tangirani? Videli smo da se koristi država. Još više se pak koristi prva grupa t. j. preduzetnici, glavni zajmotražioc i korisnici kredita. Oni se dvostruko koriste. Najpre usled stalnog pada vrednosti novca vratiće manju vrednost nego što su uzeli na zajam

i zatim samo skakanje cena doneće im još veću dobit. Njihova je korist dakle nesumnjiva. Pitanje je sad dali oni to zaslužuju. Po našem mišljenju da, jer to su glavni pokretači zemaljske proizvodnje, tvorci novih preduzeća, oni koji rade na uvećanju opšteg bogatstva zemlje, najaktivniji elemenat u zajednici. Oni stvaraju planove za rad, ostvaruju ga dajući radnicima posla a potrošačima obezbeđuju zadovoljenje njihovih potreba.

Šta biva sa radnicima? Oni su u početku na šteti ali ubrzo nominala njihovih nadnica dostigne i prestigne raniju stvarnu nadničnu vrednost, i to iz prostog razloga što u dobu prosperiteta i aktivnog rada preduzetnici su veoma popustljivi prema radnicima, jer su im preko potrebni i u stvari usled velike zarade lako im je da jedan njen deo ustupe radnicima, svojim pomagačima.

Ostaju jedino rentijeri. Oni nesumnjivo gube kada vrednost novcu pada. Ali ko su u stvari oni? Ljudi koji ne rade ništa već žive od prihoda kapitala, koje su ranije stvorili ili što je mnogo češći slučaj, koje su drugi stvorili a oni od njih sad uživaju. Jednom reči to je klasa *neaktivnih*, koji su potpuno odstranjeni od proizvodnje i u njoj nikako ne učestvuju.

Kod deflacije, kada vrednost novcu raste sasvim je obrnut slučaj. Aktivni elementi zajednice, preduzetnici i radnici, stradaju u korist rentijera, neradnika. Usled skoka vrednosti novca cene neminovno padaju i što je još teže, taj pad dolazi onda kada su već učinjeni troškovi po ranijoj većoj ceni sirovina i nadnica. Za preduzetnike je neizbežan gubitak. Uz to još pozajmljeni novac, koji je vredeo manje, treba vratiti kada mu je vrednost veća, što još više pogoršava položaj preduzetnika.

A radnici? Njima je vrlo teško, ako ne i nemoguće smanjiti nadnicu. Usled te teškoće pored ostalih veliki deo preduzetnika je primoran da zatvori tvornice, da obustavi svaki dalji rad. *Besposlica*, to veliko ekonomsko zlo, zavlada i u toliko je veća u koliko je deflacija uzela veće razmere.

Jedini koji se koriste tim stanjem jesu rentijeri, neaktivan elemenat, koji ne radeći ništa, ostvaruje prihode, kojih je vrednost mnogo veća nego što je bila.

Lako je zaključiti gde je interes zajednice. — Ako se nekad i moralo pribeći inflaciji, ne samo da ne treba misliti na deflaciju i vraćanje „starom stanju stvari“, nego ne treba ni naglo

prestati sa inflacijom, i što je još važnije treba nagovestiti i pripremati taj preokret u novčanoj politici.

Taj plan nije neostvarljiv i Francuzi su počeli donekle u tom smislu raditi. Ubrzo su pak prestali sa tom politikom započeli deflaciju ali su i od nje morali odustati. Međutim plan je vrlo prost. — Uzrok inflaciji bile su državne potrebe; otuda dug države emisionoj ustanovi. Sređivanjem prilika država počinje da odužuje svoj dug emisionoj ustanovi, *ali ova taj novac ponovo pušta u saobraćaj putem kredita trgovini i industriji.*

Kod nas bi se sličnom politikom moglo mnogo učiniti. Kada bi država uspela da izvesan deo svoga duga otplati Narodnoj Banci, davši joj zakonsko odobrenje da taj iznos može upotrebiti na kreditovanje trgovine i industrije, onda to ne bi svakako bila inflacija, a mnogo bi se pomoglo privredi, koja poglavito pati od visoke kamatne stope. Zakonsko odobrenje bilo bi potrebno jer po našem zakonu o Narodnoj Banci državni dug ne ulazi u kontigent određen privredi.

Smanjenje opticaja pak moglo bi se vršiti samo u slučaju da se smanje potrebe za novcem i kada opšti nivo cena počne skakati.

Videli smo kakve sve perturbacije vrše i inflacija i deflacija i to u unutrašnjosti zemlje nezavisno od međunarodne trgovine. Uzrok tome jesu jedino promene opšteg nivo-a cenâ, odnosno vrednosti novca. S toga je i glavno sredstvo za obezbeđenje pravilnog i mirnog razvoja proizvodnje održavanje *stalnog opšteg nivo-a cena*, što se može postići prigodnom kreditnom politikom i menjanjem veličine opticaja.

Devizni kursevi odnosno vrednost novca prema stranim monetama određena je njegovom vrednošću u zemlji, t. j. njegovom kupovnom moći. To je dokazao prof. Kasel u svojoj teoriji pariteta kupovne moći, koju još niko nije uspeo da pobije i koju sve veći i veći broj ekonomista usvaja. Istina je jedino da se češće menja internacionalna vrednost novca nego njegova vrednost u zemlji, jer su devizni kursevi mnogo osetljiviji od nivo-a cenâ, usled toga što su strane monete berzanski artikli dok svi ostali proizvodi to nisu. Te povremene, većinom sezonske promene deviznih kurseva mogu se uspešno otkloniti deviznom politikom, naročito terminskim poslovima, jer tu rizik prelazi na kreditne ustanove, koje su ne samo pozvanije da ga snose nego

i mnogo više u mogućnosti nego sami privrednici, da predvide promene kurseva i prema tome novim terminskim ili uopšte arbitražnim operacijama, da ih ublaže ako ne i sasvim otklone.

Sa zadovoljstvom se može konstatovati da se kod nas praktikuju terminski poslovi, mada bi njih trebalo mnogo više razviti i na berzi svaki dan kotirati termine svih važnijih valuta po našu privredu, što za sada nije uvek slučaj.

Reći ćemo na kraju još i ovo. Da bi se uspešno mogla voditi devizna politika potrebno je voditi stalno računa o opštem nivo-u cenâ, jer u krajnoj liniji nikad se devizni kursevi ne mogu održati daleko od kupovne moći novca u zemlji.

27./XII. 1924.

Dr. Milan St. Protić.

Imigracija stranih preduzimača i radnika.

O problemu koji smo u naslovu ispisali moglo bi se govoriti sa tri razna stanovišta, na ime: 1.) kako je ovo pitanje regulisano u sada važećim trgovinskim ugovorima; 2.) kako ga treba regulisati u budućim ugovorima, — a ovi će svi biti u najkraćem vremenu revidirani; i najzad 3.) o postupku po kome naša administracija rešava — odn. kako bi trebalo da rešava — molbe stranih podanika, koji se prijavljuju da se kod nas nastane.

Stanovište pod 1. i 2, bilo je kod nas na dugačko i na široko diskutovano, te se u tom pravcu možemo ograničiti na najkraće napomene; što se tiče onog trećeg stanovišta, o njemu se u našoj javnosti nije gotovo ni govorilo, te se na njemu moramo malo opširnije zadržati.

I.

Prema svima našim predratnim ugovorima podanici ugovornih strana imali su *ugovorno pravo*: da se kod nas nastane, i da ovde obavljaju ma koju granu privredne radinosti.

Kao što je poznato naša je Kraljevina, u toku 1919. godine, uvela u život predratne ugovore, koje je Kraljevina Srbija bila zaključila, — i stoga se mora pokrenuti *pravno pitanje*: da li ono

ugovorno pravo, po kome se stranci mogu kod nas nastanjivati i otvarati radnje, važi i danas?

Po ovom pitanju postoji, kod naših pravnikâ podeljeno mišljenje. Mi nemamo namere da ulazimo ovde u detaljnu diskusiju po tome sporu, ali ćemo saopštiti, da je, po našem mišljenju, ta ugovorna odredba prestala važiti. Ona je prestala važiti 1.) po *prećutnom uzajamnom pristanku* oba saugovarača; i 2.) usled dugogodišnje, i s jedne i s druge strane praktikovane *negativne primene*.

Što se tiče naših novih, posle-ratnih trgovinskih ugovora, u njima ovo pitanje nije nikada ni bilo sporno. Posleratni trgovinski ugovori regulišu promet dobara, ali oni ne ulaze u pitanje o nastanjivanju stranaca i o njihovom padu, t. j. svaka je ugovorna strana zadržala, u ovom pogledu, potpuno odrešene ruke, što znači da je slobodna da jednom stranom podaniku iz ugovornih država dozvoli ili ne dozvoli nastanjivanje i obavljanje radnje.

II.

I po onom drugom pitanju: kako bi trebalo ovo pitanje regulisati u budućim ugovorima? — postoje kod nas razna mišljenja, i to ne samo kod publike, no i kod merodavnih (zvaničnih) faktora.

Dovoljno će biti, primera radi, da spomenemo, da je naša delegacija za zaključenje trgovinskog ugovora sa Italijom zastupala negativno mišljenje sve do pred sam potpis ugovora, i da je, tek na poslednjoj sednici, zauzela suprotno gledište. Znači, dakle, da je kod merodavnih faktora preovladivalo u početku negativno, i da je pri kraju preovladalo pozitivno gledište.

Naše je mišljenje da ovo pitanje treba u ugovorima rešiti *negativno*. Razlog je vrlo prost, i izgleda nam i vrlo jasan. Za jednu prenaseljenu državu koja ima jaku emigraciju, kao što je na pr. slučaj kod Italije, koja ima godišnje oko 500.000 iseljenika, — postoji i potreba i korist, da se ovo pitanje reši u ugovorima pozitivno, jer ona treba da obezbedi svojim iseljenicima mogućnost nastanjivanja na teritoriji trećih država. Za državu pak, čije stanovništvo ne emigira i ne mora da emigira — a to je i naš slučaj — celo pitanje postaje bezpredmetno, — i pri takvom stanju stvari celishodno je ne vezivati se, već zadržavati slobodne ruke.

No pored ovog ekonomskog za isto rešenje govori i jedan politički razlog. Svaki je stranac, kao po nekom urođenom nagonu, protivnik vladajućeg režima i uvek pristalica opozicije, — i stoga je savetno za državu, čije unutrašnje političke prilike nisu još potpuno sređene, da ne dopušta jak priliv stranog elementa. Ovo pravo važi naročito za nas (kao i za sve u ratu proširene odn. postale države), jer se ne sme zaboraviti, da će proći još mnogo i mnogo godina, dok Austrija i Mađarska zaborave, da su naše nove oblasti bile do skora u sastavu Austro-ugarske Monarhije: — u interesu naših prijateljskih odnosa sa susednim državama treba izbegavati sve ono, što bi te prijateljske odnose remetilo.

III.

Prelazimo na ono treće pitanje: sada važeći postupak pokome se rešavaju molbe stranih podanika.

Ako razgledamo postupak praktikovan u ovom pogledu za poslednjih pet godina, moći ćemo zapaziti dve značajne crte, na ime:

- (1) česte promene koje je taj postupak pretrpeo; i
- (2) totalna oskudica jednog principijelnog gledišta o rešavanju pojedinih molbi.

Promene u postupku kretale su se između sledeća dva ekstrema: (a) ili su sve molbe rešavane komisijski, t. j. odluku o tome, da li će se jednom strancu dozvoliti otvaranje radnje ili ne, donosila je komisija (od 3—5 lica) većinom glasova; (b) ili je takvo rešenje zavisilo samo od odluke jednog lica, Ministra ili načelnika odeljenja.

Oskudica jednog principijelnog gledišta ogledala se poglavito u tome, što su razna odeljenja imala razna mišljenja, pa u vezi s tim i nejednaka rešenja po molbama koje su spadale u njihovu nadležnost. Tako na pr. dešavalo se, da kakav naš zanatlija ili trgovac bude odbijen, za to što se njegova molba rešavala u odeljenju za industriju odn. trgovinu, dok je molba kakvog velikog akcionarskog društva povoljno rešavana, jer je o tome odlučivalo odeljenje za bankarstvo.

Pri takvom stanju stvari ne sme nas iznenaditi što je zainteresovana publika bila sklona da posumnja u ispravnost činovnika koji rešavaju ove molbe: — verovalo se, t. j. i sada se veruje, da poznanstvo, protekcija, novac i t. d. mogu povoljno uticati na donošenje odluke u svakom konkretnom slučaju.

Jedva je i potrebno naglasiti gore izložen postupak treba korigovati; i ostavljajući nadležnima da se ozbiljno pozabave ovim pitanjem, mi ćemo učiniti samo dve napomene:

1. U radu pojedinih odelenja mora vladati više harmonije i više saglasnosti. Neumesno je, da ne kažemo nenormalno, da jedan i isti stranac bude odbijen ili primljen samo s obzirom na to, što će se u jednom slučaju javiti da protokoliše svoju firmu na svoje ime, dok će se u drugom slučaju javiti kao akcionarsko društvo, u kome će on biti jedini akcionar.

2. S druge strane bilo bi vrlo potrebno, da nadležna vlast stvori jedno principijelno gledište na ovo pitanje, tako da za većinu slučajeva postoji rešenje, te da je diskrecijalno pravo rešavanja ograničeno na jedan mali broj slučajeva, koji se ne mogu podvesti pod normativne odredbe toga principijelnog stanovišta. Naglasićemo odmah, da je utvrđivanje tih normativnih propisa mnogo lakše, no što bi to na prvi pogled moglo izgledati. Dva su elementa, koja olakšavaju utvrđenje normativnih odredaba. Mi znamo, ili bar možemo znati, koji stranci mogu otežavati naše unutrašnje političko konsolidovanje; kao god što s druge strane možemo znati i to, koje su to privredne grane i pozivi, za koje nam je, u oskudici domaćih radnika i preduzimača, potrebna saradnja stranih elemenata. Marljivo proučavanje celog pitanja s pogledom na ova dva momenta staviće nadležne faktore u položaj, da utvrde jedno principijelno gledište i normativne odredbe za rešavanje svih molbi ove vrste.

N

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Питање опијума на Интерпарламентарној Конференцији у Вашингтону.

На иницијативу Американаца отворена је 1906. године међународна пропаганда противу све раширеније злоупотребе опијума и његових деривата као и против других штетних лекарија, као што је кокаин, морфиум и т. д. Та пропаганда развијала се и довела је до међународне конференције о опи-

јуму 1912. г. у Хагу. На овој конференцији израђена је прва међународна конвенција о опијуму. Рад ове конференције допуњен је после радом двеју конференција и то у Хагу 1913. и 1914. године. Ове године конвенција о опијуму од 1912. године била је ратификована од 11 држава, а седам других изјасниле су се вољне да то исто учине.

Конвенција од 1912. године садржи ове најглавније одредбе: производња и подела сировог опијума ограничава се и за ту сврху имају се донети закони и уредбе којим ће се све извршити и ставити под контролу; број вароши и пристаништа и других места кроз који се врши увоз и извоз, ограничава се; извоз у земље које забрањују или спречавају увоз, има се са одговарајућим мерама спречавати или контролисати; пошиљке опијума имају се означити видним знацима: увоз и извоз има се вршити само преко нарочито ауторизованих лица; препарисани опијум има се постепено, у погледу производње и потрошње и унутрашње трговине, ограничити и уништити, а извоз и увоз овог препарисаног опијума има се забранити или спречавати.

Али услед светскога рата, ова акција застала је и прекинута је. Но у Уговору о Миру у Версаљу унесена је одредба (чл. 292.) — коме одговарају чл. 247. Уговора о миру са Аустријом, чл. 74. Уговора са Бугарском, чл. 230. Уговора са Мађарском, — по којој се све државе потписнице ових уговора изјашњују да се слажу да конвенција о опијуму од 1912. године ступи у важност и да се ради тога има донети потребно законодавство, чим буде било могуће. Потписнице исто тако слажу се да ће за оне од њих које још нису ратификовале речену конвенцију, ратификација овог уговора вредети у сваком погледу као ратификација и као потпис нарочитог протокола у Хагу, саобразно одлукама Треће Конференције о опијуму, одржане 1914. године.

Чланом 23. Пакта Друштва Народа стављено је у дужност Друштву Народа да води општи надзор над споразумом који се односи на продају опијума и других шkodљивих лекарија. Прва Скупштина Лиге Народа образовала је нарочити Саветодавни Одбор за опијум. И под притиском Друштва Народа, Конвенцију о опијуму потписала је 51 држава, од којих је највећи број и ратификовао исту конвенцију. Тиме је утврђена контрола над трговином тих лекарија, увођењем нарочитог система дозвола а под надзором једне секције Секретаријата Друштва Народа. Ова секција радила је споразумно са саобраћајном и транзитном, а особито, у колико се то односи на трговину кроз слободна пристаништа. Она је предвидела више мера за ограничавање трговине као на пр. утврђење максималног броја лекарија које се могу употре-

бити за лекарске сврхе, као и ограничење културе мака и лишћа од коке.

За ове су се мере били нарочито заузели делегати С. А. Држава који су од 1923. године узимали учешћа у овом раду Саветодавног Одбора. На предлог Американаца, Друштво Народа решило је да сазове две међународне конференције у Женеви у новембру 1924. године, са задатком да се постигне споразум у овим питањима, на основу ове резолуције: „Скупштина Друштва Народа, констатујући са задовољством да је у сугласности са жељом израженом у четвртој резолуцији, усвојеној од Скупштине 1922. године, Саветодавни Одбор известио, да су према информацијама које сада стоје на расположењу, заинтересоване Владе у стању да испитају, с погледом на закључење једне конвенције, питање о ограничењу количине морфина, хероина и кокаина и њихових соли које се могу произвести, као и о ограничењу количина сировог опијума и кока-лишћа, које могу бити увезене за ту сврху као и за друге научне и медицинске сврхе и на крају, питање о ограничењу производње сировог опијума и кока-лишћа, одређеног за извоз, — на количине нужне за медицинске и научне потребе, решава да се позову две нарочите конференције.“

Прва конференција о опијуму у Женеви обухватила је само произвођачке земље и то: Британску Империју, Индију, Кину, Француску, Јапан, Холандску, Португал и Сијам.

Она је проучавала питање о постепеном смањивању фабрикације, унутрашње трговине и потрошње препарисаног опијума (сиров опијум растворен, загрејан и ферментован) као и о сузбијању употребе опијума за пушење и његовог потпуног угушења. Ми на овој конференцији, и ако смо произвођачка земља, нисмо учествовали; исто тако нисмо потписали ни конвенцију која је била плод ове конференције.

По овој конвенцији од 11. фебруара 1925. г., усвојено је од стране ових произвођачких земаља да се обвезују да смање производњу опијума за пушење у току од пет година тако и у тој мери да опасност од криумчарске трговине постане потпуно и сасвим незнатна. Увоз продаја и расподела опијума постају монополном државним и право на увоз, продају и расподелу опијума не може се дати у закуп, пренети или делеговати на друга лица. Произвођење препарисаног опијума за продају постаје државним монополном, чим прилике буду допуштале. Сем тога, државе, у којима је дозвољено пушење опијума, сложиле су се да спречавају реекспорт опијума за пушење и да потпуно елиминишу интерес појединаца при тим радњама.

Сем Конвенције потписан је и нарочити Протокол и Финални Акт. И према протоколу, државе уговорнице обвезују се да појачају рестриктивне мере тако да употреба опијума за пушење буде потпуно угушена у року од 15 година, почевши од дана који буде утврдио одбор Друштва Народа, који је одређен да изнађе мере ефективне за сузбијање криумчарења опиума.

Друга конференција у Женеви која је завршена 19. фебруара 1925. године, проучавала је средства за сузбијање криумчарења (контрабанде) и злоупотребе опојних субстанца, и зато предвиђене су мере као смањене производње и фабрикации опојних субстанца, контрола унутрашње и међународне трговине овим материјама и строжији надзор него што је био предвиђен у конвенцији од 1912. године. Под опојним субстанцама подразумевају се: 1. медицински опиум; 2. сиров кокаин и екголин; 3. морфин; диацетилморфин, кокаин и њихове соли; 4. сви препарати официнални или неофицинални (са т. зв. антиопијумским лековима) који садрже више од 0.2 процента морфина или више од 0.1% кокаина; 5. сви препарати који садрже диацетилморфин; 6. екстракти и тинктуре индијског конопља; 7. и све друге наркотичне лекарије на које се одредбе чл. 10. Конвенције од 1912. године могу применити. Употреба ових супстанца ограничава се само за научне и медицинске сврхе, а унутрашња контрола се врши давањем нарочитих дозвола за фабрикацију, увоз, продају и извоз ових супстанца. Сем тога, по овој Конвенцији од 19. фебруара о. г. устанављува се и уводи се нарочити систем међународног надзора и то помоћу нарочитих дозвола, увозница од стране оних држава у које се увоз ових материја врши, као и давањем нарочитих дозвола извозница за извоз из земље из које се може вршити извоз али само на основу већ одобрених увозница. Државе потписнице имају да декларирају колике су им потребе за медицинске и научне сврхе и све дозволе, увознице и извознице одобрене од држава имају се доставити сталном Централном Одбору од осам чланова, организованом при Секретаријату Друштва Народа. Овом одбору имају се достављати подаци о производњи сировог опијума и кока лишћа, о фабрикации горњих опојних супстанца, и о количинама, о стоковим ових супстанца, о потрошњи ових супстанца за друге, сем државне потребе и о свим количинама, криумчареним и конфискованим као и сви подаци о извозу и увозу. Овај одбор, помоћу тих података може да контролише да ли су количине, одобрене свакој држави за употребе прекорачене или не. Конвенција има се ратификовати од стране држава потписница. Као и прва од 11. фебруара има свој Протокол и Финални Акт. На конфе-

ренцију ову позвате су све државе, али је присуствовало свега 41 држава; од наше стране потписао је конвенцију од 19. фебруара посланик Јовановић у Берну.

Прва конференција о опијуму која је завршила рад 11. фебруара ове године, још није завршила рад на конвенцији, кад је започела друга конференција. Делегати Сједињених Америчких Држава, који нису били представљени на Првој Конференцији, сматрали су да резултати ове прве конференције не могу бити задовољавајући и за то су предлагали да се ова друга конференција позабави питањем опијума за пушење. Овај предлог изазвао је живу и дугу дискусију и пошто амерички делегати нису успели са својим предлогом, то су се повукли са конференције. Њиховом примеру следовали су и претставници Кине, те се зато не налази потпис Сједињених Америчких Држава и Кине ни на једној од ових Конвенција.

Интерпарламентарна Унија жели да доврши рад ових конференција и да настави борбу против злоупотребе опојних супстанца. И у овом духу састављена је и резолуција коју је предложио Међународни Савет за Интерпарламентарну конференцију у Вашингтону. Предложена резолуција од Међународног Савета гласи: XXIII. Интерпарламентарна Конференција на своме састанку у Вашингтону односно у Отави;

с обзиром на то што су две конференције у Женеви од новембра 1924. до фебруара 1925. године завршиле свој рад са склапањем серије међународних споразума, који се односе на постепено ограничавање злоупотребе опијума и других шкодљивих (опојних) лекарија, имајући у виду успостављење контроле и ефикасног надзора над употребом сличних материја, у интересу здравља и морала, нарочито младих нараштаја;

с обзиром што неке понајважније државе нису потписале ове споразуме;

и с обзиром што с друге стране, ови споразуми не представљају до само врло скромне напретке према коначном сузбијању тих злоупотреба, позива Међународни Биро да замоли све Групе Уније да настоје код својих Парламената и Влада да се сви споразуми ратификују без одлагања од стране њихових држава, јер је то први неопходан корак за ефикасан наставак хуманитарне борбе против злоупотребе ових материја.

Други део резолуције гласи:

XXIII. Конференција Интерпарламентарна је мишљења да се споразуми Женевски од 11. и 19. фебруара о производњи и употреби шкодљивих и опојних материја морају подврћи ревизији у што скоријој будућности и то у овим тачкама:

1. коначно утврђење времена од кога има да се рачуна рок од 15 година, за које време има се ограничити култура мака и кока-лишћа, као и производња свих опојних материја;

2. коначно угушивање сваке употребе опијума за пушење у одређеном року;

3. постепено елиминисање сваке добити трговаца у трговини са овим дрогама, изузев допуштену употребу опојних материјала за научне и медицинске сврхе;

4. ограничење фискалних интереса држава и колонија у производњи и трговини опојних материја на само покриће трошкова, створених установљењем контроле исте производње и трговине;

5. употреба евентуалних добити, — особито за време периода ликвидације предвиђено под тач. 1.), — на циљеве искључиво хуманитарне, као што је борба против злоупотреба наркотика и на радове за лечење и оздрављење оболелих.

Сада да видимо улогу наше државе у производњи и светској потрошњи опијума и њене интересе, као и наше становиште према предложеним тачкама резолуције.

Предратна производња опијума ценила се на 11 до 12 милијона килограма: Од тога производила је Индија 6 и по милиона кг.; Кина 4.4 милиона кг.; Азиска Турска 370.000 кг.; Перзија 180.000, а Европска Турска 160.000 кг. Међутим, производња у целој свету услед сталних споразума између произвођачких земаља, као и сталне борбе против опијума пала је, те се рачуна да је 1922. године пала на половину ранијих количина, и цени се да је Кина још производила око 1906. године три и по милиона, а Индија око 549.000 килограма.

Највећи потрошачи су Кина, Индо-Кина, Сијам, Аустрал-Азија, Индија и Француска. Европа је трошила пре рата око 140.000 килограма годишње, од које је падало на Британију 95 хиљада кг., на Шпанију 25.000 кг., на Немачку 10.000, на Белгију 4.200 кг. Америка је трошила око 300.000 килограма, а Африка око 6 и по милијуна килограма.

Ми смо релативно врло мали продуцент опијума и вероватно због тога нисмо ни позвати на Прву Конференцију произвођачких земаља опијума у Женеви и нисмо ни потписали конвенцију од 11. фебруара о. г. Производња мака у нашој држави кретала се овако:

1920. године	засејана и пожета површина	2.875	ha
1921.	" " " "	3.081	"
1922.	" " " "	3.329	"
1923.	" " " "	3.888	"

А принос је био у метричким центима (квинталима):

1920. године	12.078	квинтала
1921.	11.209	"
1922.	15.581	"
1923.	13.424	"

Од ове последње жетве добивено је сока 5889 килограма и то: у округу Брегалничком 2613 кг.; Кумановском 300 кг.; Скопском 908 кг. и у Тиквешком 2068 килограма.

Вредност извезеног опијума износила је:

1920. године	8,087.866 динара
1921. „	11,505.810 „
1922. „	11,186.306 „

Као што се види, вредност саме робе није тако велика и она има великог значаја само за Брегалнички, Скопски и Тиквешки округ. И ако се узме у обзир да је наш опијум по квалитету врло добар, и да због тога, може се употребљавати врло корисно за научне и медицинске сврхе, те немамо разлога да се бојимо од рестриктивних мера које Конвенције о опијуму намећу појединим државама. То је био вероватно и разлог што је наша влада овластила посланика у Берну да присуствује Другој Конференцији у Женеви и да потпише конвенцију од 19. фебруара о. г.

С тога, ми се чини да наша држава нема нарочитог разлога, ако би се и утврдио рок од кога има да се почне са ограничењем културе мака, јер наше становиште треба да буде, да с обзиром на квалитет производње *и на квалитету нашег опијума, ограничење производње мака код нас не би било у интересу научном и медицинском.* Но и ако би се заиста установило неко ограничење производње, то ова два наша заинтересована округа, Тиквешки и Брегалнички, лако би могли у року од 15 година смањити културу и променити је са другом јер сама култура мака релативно је новог датума; тек од 1865 г. У овом смислу већ се и чују гласови привредних кругова да би требало увести код нас производњу кинина, који би био и рентабилнији од опијума.

Зато чини ми се да ни оне тачке у резолуцији, које говоре о елиминисању сваке добити трговачке, као и о ограничењу фискалних интереса државних у производњи и трговини опојних материја, нису противне нашим интересима и ми би их са гледишта хуманитарне борбе могли да прихватимо. Напомињем још да је утврђење времена од кога се има рачунати рок од 15 година за ограничење културе мака у толико још једна жеља и остаће једна жеља све до год највећи произвођач мака, а то је Кина, не потпише конвенцију од 19. фебруара.

Др. Славко Шећеров.

Сопствена и туђа средства новчаних завода у 1924.

Удружењу Банака из Београда припада заслуга, што је прво почело да прикупља статистичке податке о стању новчаних завода. Одмах за њим дошао је и Савез новчаних завода из Загреба за своју територију. На тај начин, обично до краја јуна сваке године, можемо имати прикупљене и сређене податке из биланса за протеклу годину. Дешава се, на жалост, да многи заводи из унутрашњости наше земље неће да шаљу своје завршне рачуне, било што их уопште не штампају, било што зазиру од публицитета. С друге стране има и таквих кредитних установа, у облику акционарском, које и покрај изречних одредаба у закону и поред контроле Министарства Трговине, ни до краја јуна нису одржале своје годишње скупштине. Али чим код једне банке наступи такав случај, да ма из кога разлога крије своје стање од јавности, онда се може унапред рећи, да је за општи резултат и оцену привредне јачине неколико таквих изузетака без икаквог утицаја и без веће вредности.

Укупан број свих новчаних завода у земљи прелази 600. Према подацима Министарства Трговине још у 1923 било их је 650. Сваке године многи се заводи, услед спајања или ликвидације, губе као самосталне фирме, али зато долазе и нова оснивања. О томе нам Удружење Банака ове године не даје никакве податке, али се може рећи, да је оснивачка делатност у 1924 год. била врло слаба, не само у Београду и Србији, него и у тзв. пречанским крајевима,

Према извештају Савеза новчаних завода краљевине С. Х. С. из Загреба за 1924 годину (стр. 36) у прошлој години било је тамо свега седам ново основаних завода са капиталом од 6,8 милиона динара. Међутим, према истом извору, у Хрватској и Славонији било је 8 ликвидација, а 13 фузија (5 у Загребу, 6 у Сарајеву и 2 у Хрватској). Из овога се може закључити, да се број завода не повећава, али да зато расте њихова снага, у погледу капитала и све већег утицаја у привредном животу.

Протекла година била је још у ери принудне нагоде. По извештају Загребачког Савеза, три завода су тражила нагоду због инсолвенције. У Београду су, сем раниједве, у току 1924 још две банке тражиле равнање ван стечаја.

У том погледу се унутрашњост Србије боље опирала кризи капитала, јер сем у Нишу није било у другим местима случајева принудне нагоде.

Тешке економске прилике у опште, а специјално на новчаном тржишту, учиниле су да је повећање акционарског капитала било доста слабо у прошлој години. У области Савеза новчаних завода у Загребу (сви крајеви, сем Београда и Србије) показују повећање капитала код 39 завода у износу 160,2 милиона динара. У статистици загребачких банака има извесног смањивања. Докле је у 1923 укупна сума уплаћене деоничке главнице износила 632,2 милиона динара, за прошлу годину статистика не показује више од 530 милиона. То долази отуда, што недостају подаци за Централну банку са трговину, обрт и индустрију, чији је капитал у 1923 износио 75 милиона. Сем тога, нема података још за неколико завода, који у време склапања табеле нису били одржали главне скупштине.

У прошлој години Југословенска Банка повећала је капитал од 50 на 100 милиона, али у погледу величине капитала на прво место још увек долази Хрватска Ескомптна Банка са 140 милиона уплаћене главнице и 43,9 милиона резервних фондова. На друго место, по величини капитала долази Јадранско-Подунавска Банка која је прошле године, приликом фузије, повећала главницу од 80 на 120 милиона. Али су зато њене резерве спале такорећи на нулу, докле код Прве Хрватске Штедионице капитал и фондови износе 127,7 милиона.

После Загреба и Београда, највећу активност на пољу новчарства показује Сарајево. Тамо је прошле године било 18 банака са капиталом од 163,6 милиона динара. У току 1924. године повећале су своју главницу: Српска Централна Привредна Банка од 16 на 25 милиона динара; Аграрна и комерцијална Банка од 7.5 на 15 милиона. Фузијом и новом уплатом повећала је капитал и Американско-Српска Кредитна Банка за шумску индустрију и колонизацију.

Велики прогрес показују и заводи у Србији. Сума уплаћеног капитала пење се од 229,3 на 260 милиона. Има сад повише провинцијских завода са капиталом од 5 и 10 милиона динара, а врло су ретки заводи који немају бар један милион динара уплаћене главнице.

Укупна сума уплаћеног капитала свих банака у нашој земљи износи 1.800 милиона. А кад се томе додаду и резерве, онда укупна сума сопствених средстава износи око 2.200 милиона. У том погледу има извесног напретка, али он није ни из далека тако голем као у доба инфлације.

Много више су се увећале позиције туђих капитала, наспрам сопствених средстава банака. Према подацима о финансијском стању наше земље (издање Министарства Финан-

сија) улози на штедњу код приватних банака и штедионице износили су:

у 1923 год.	3.581,6 милиона
у 1924 год.	4.800.— „

Као што се види, повећање за годину дана износи преко 1.200 милиона. Овде нису узети у обзир улози на штедњу код Државне Хипотекарне Банке који крајем прошле године износе 130,3 милиона динара и штедни и чековни улози код Поштанске Штедионице у износу 298,7 милиона. Значи, дакле, да уштеђевине којима располажу приватне и државне кредитне установе износе преко пет милијарди или више од двапута него што су сопствена средства дотичних установа.

Према територији, улози на штедњу најјачи су у Хрватској и Славонији. У појединостима распоред изгледа овако:

Хрватска и Славонија	2,449.7	милиона динара
Босна и Херцеговина	569.2	„ „
Словенија	596.2	„ „
Војводина	416.3	„ „
Далмација	112.7	„ „
Србија	562.8	„ „

Свега 4.706,9 милиона динара.

Од ове укупне суме улога на штедњу (по књижицама и тек. рачунима), Прва Хрватска Штедионица држи 813,1 милиона динара или више од једне шестине свеукупних уложака у Југославији. На друго место долази Хрватска Ескомптна банка са 356 милиона динара туђег новца.

Мора се признати, да и поред принудних нагода и обуставе плаћања од стране некојих банака у Далмацији, Загребу, Београду и Новом Саду, поверење улагача није се поколебало. Напротив, несумњива је заслуга новчаних завода, што су успели да прикупе растурене капитале и да милијарде народног новца ставе у службу народне привреде.

Н. Ст.

Поштанска Штедионица у 1924.

Надзорно веће и генерални директор Поштанске Штедионице у Београду г. д-р. Милорад Недељковић, поднели су Министру Пошта и Телеграфа, као надзорној власти, извештај о раду ове установе у прошлој години.

До сада је Поштанска Штедионица била поглавито чековни завод. Пословима примања улога на штедњу до сада се бавила у малој мери само филиала у Сарајеву. Број власника чековних рачуна повећао се у прошлој години на 11.306

(према 9985 у 1923). По областима највише је растурен овај посао у Словенији и Хрватској, а за сада најслабије у Србији ма да се и овде нагло развија.

О улози ове државне привредне установе у нашем економском животу вели се у извештају ово:

„Са огромном мрежом државних пошта — 1562 главних и 426 помоћних пошта — на које се наслања, као што се банке наслањају на своје филиале, Поштанска Штедионица успева да продере у наш привредни живот до у његове најзабаченије кутеве, и ди привреднике из села и вароши широм целе наше државне територије, повеже у један моћан новчано-прометни систем, помоћу кога се међусобна обрачунавања и плаћања врше необично лако, брзо и јевтино. — Овако разгранат систем филиала не може да створи ни једна приватна банка, и стога значај Поштанске Штедионице у свима културним државама из дана у дан расте Њеним услугама почињу стога да се све више служе и саме банке, па и држава и друга комунална тела (општине, области, војне власти и т. д.). — Постајући на овај начин као нека централа за плаћања и узајамна обрачунавања, Поштанска Штедионица врло много помаже да се свеукупни привредни промет врши са што мање употребе ефективног новца. На тај начин она успева да знатне количине, код ње депонованог новца по чековним рачунима, стави народној привреди на услугу као кредите, и тиме знатно доприноси смањењу новчане кризе, кризе капитала и кризе кредита. Услуге, које Поштанска Штедионица чини држави у погледу благајничке службе могу бити веома велике. Већ сада на пример код нас у Словенији исплаћују се све плате, пензије, потпоре, инвалиде и т. д. преко Поштанске Штедионице. Сваког првог у месецу поштоноша доноси лицима која имаду ма каква редовна примања од државе, у њихов домицил чековну упутницу Поштанске Штедионице, која се може код поште одмах наплатити, или сам поштоноша доноси већ и новац којим тај чек исплаћује. Тако се врше и све друге исплате, које држава има да изврши. Овај начин исплаћивања, који је добрим делом примењен и у другим областима, тежи Министарство Финансија да генерализује, и кад то буде случај, наступиће знатно растеређивање државних благајни, и публика неће морати онако дуго чекати на ред, нити ће пензионери, инвалиди и др. морати путовати често десетине километара до најближе благајне, да приме своје принадежности.“

Поштанска Штедионица, уз сарадњу Народне Банке, доста ја учинила да се нашим емигрантима из Америке олакша пошиљка долара — путем поште до сто долара месечно.

У погледу прикупљања улога на штедњу помоћу најудаљенијих пошта из свих крајева наше државе даје се могућност штедње и онима који то до сада нису могли. Управа се с правом нада и очекује, да ће Поштанска Штедионица допринети да се широке масе народне васпитавају за штедњу и да ће повратити уздрмано поверење према новчаним заводима, којима неће бити такмац, већ помагач и сарадник. Јер, у колико више прикупи, у толико боље за банке, код којих Штедионица улаже своју расположиву касену готовину.

Према подацима, које ова установа објављује сваког месеца, види се сталан напредак: повећали су се број чековних рачуна и стање уложака. Крајем маја о. г. уложака је било за 257,2 милиона према 229,7 милиона у априлу о. г.

Не само да ће Поштанска Штедионица играти важну улогу на нашем ефектном тржишту (као велики купац државних папира) већ постаје важан кредитни фактор, поред Народне Банке и Управе Фондова. Најзад, ни по своје рентабилитету није ова установа слаба. Према рачуну губитка и добитка за 1924 годину, укупан (брото) приход износио је 31,4 милиона динара. На режију је дато 7,1 милион (лични издаци и управни трошкови), а камата је исплаћено 3,7 милиона. Чиста добит износи 18,4 милиона, од које је пет и по милиона унесено у резервни фонд, а државној благајни стављено је на расположење као буџетски приход сума од 11,6 милиона динара.

Централа индустријских корпорација Краљевине С. Х. С.

Главни Збор Централе Индустријских Корпорација Краљевине С. Х. С., одржан је 21. јуна т. г. под председништвом Г. И. Бајлонија.

Збор је проучио реферат о раду Централе у 1924. г. и у првим месецима 1925. г., који је поднео г. Ђурчин, генерални секретар Централе. Реферат пре свега утврђује: да Централа сада представља све регионалне индустријске корпорације целе државе; она је на путу организације стручних корпорација од којих четири већ припадају Централи. Реферат истиче међу осталим два значајна успеха Централе:

1) Закон, који осигурава индустријским облигацијама ослобођење од такса и све повластице у погледу сигурности, које ужива Државна Хипотекарна Банка, и

2) нову царинску тарифу, која обезбеђује младој индустрији наше државе потребну заштиту.

После извештаја о кредиту у иностранству реферат прелази на део, који је посвећен социјалним питањима, дотичући се збора послодаваца у Стреси и Међународне Конференције Рада у Женеви у овој години.

Реферат истиче напредност социјалних закона у Југославији, која у многоструком прелази ону западних земаља, и ако је индустријски много мање развијена него оне државе. То је пре свега случај са законом о социјалном осигуравању, који је састављен у духу Москве и ако је политички смер Југославије баш супротан.

Реферат се завршава са предлогом резолуције, која је била примљена од Главног Збора, и која је упућена влади са молбом да предложи Скупштини све оне међународне кон-

венције рада, које су до сада примљене од индустријских земаља западне Европе.

После тога чита г. Др. Грегорић свој реферат о новој царинској тарифи, о раду Централне у вези са преговорима с Италијом, Аустријом, Мађарском и Грчком, о порези на друштва обвезана на јавно полагање рачуна као и о порезу на зараде телесних радника.

Резолуција која је поднета Краљевској влади о новој царинској тарифи гласи:

„Централни Збор Индустријалаца Краљевине С. Х. С. благодари Краљевској влади, а нарочито г. Министру Финансија Др. Милану Стојадиновићу и г. Министру Трг. и Индустрије Др. Првиславу Гризогону, што је уведена у живот нова царинска тарифа, која има да заштити домаћу радиност и производњу у корист привреде, радеништва, као и саме државе, која има еминентан интерес, да очува пореску снагу својих грађана и да снажи домаћу производњу у циљу побољшања трговинског биланса.

Збор није могао у кратком времену, од када је на снази нова тарифа, да просуди, у колико ће ставови одговарати оправданој заштити наше индустрије, међутим већ на први поглед могао је уочити:

1) да су истина уведене царине на брашно, сланину, сало и на дрво за гориво, али да је истовремено решењем Мин. Савета ЦБр. 29295 обустављена наплата тих царина до даље наредбе.

На тај начин наноси се и даље огромна штета нашој млинарској, сухомеснатој и дрварској индустрији;

2) да су у новој царинској тарифи истина повећани ставови на финалне продукте, али, пошто су уједно и повећане односне уведене царине на полупрерађевине и неке потребне сировине, којих у земљи нема, то Збор није могао пресудити да ли ће ставови на финалне продукте бити довољни, да заштите домаћу индустрију;

3) да су у аутономној минималној тарифи уведени заштитни ставови за извесне индустрије, али да су истовремено решењем Мин. Савета ЦБр. 29294 ти ставови и сведени испод минималних ставова досадашње тарифе тако, да су те индустрије мање заштићене него што су до сада биле; примера ради наводимо нашу индустрију вегетабилног јестивог уља, која је кадра да подмири целу домаћу потрошњу. Ова је индустрија до сада била заштићена ставом од 40.— динара, који је новом царинском тарифом повишен на 50.— динара, а наведеним решењем сведена на 30.— динара.

4) Да су у новој извозној тарифи задржани досадашњи ставови на прерађевине: на заклане свиње, на свеже месо и

сољено, на жељезничке прагове и специјалну грађу, што знатно отежава, односно онемогућује извоз.

Према томе Збор је једногласно одлучио да се моли Краљевска влада:

ад 1) да се неодложно укине решење Мин. Савета ЦБр. 29294 од 19. јуна т. г.

Ослобођење од царине у том решењу наведене хране извршено је у септембру 1922. г. кад је наводно постојала бојазан, да због слабије жетве домаћа производња неће бити довољна за исхрану народа. Све кад би се тај разлог и признао, он није више постојао у каснијим родним годинама, а још мање постоји сада.

Укидање увозне царине на гориво дрво на велику је штету домаћој шумској индустрији, којој се на тај начин одузимају домаће потрошачке пијаце, онемогућује економско искоришћавање шума и повећавају трошкови производње;

ад 2) да, ако приликом склапања трговинских уговора услед концесија страним државама, буду снижени царински ставови на финалне продукте, истовремено буду сразмерно снижени и ставови на одговарајуће полуфабрикате, односно сировине;

ад 3) да се код предмета које домаћа индустрија производи у довољној мери за подмирење домаће потребе приликом нових трговинских преговора не чине никакве концесије којима би се крњила заштита домаће производње;

ад 4) да се нова извозна тарифа одмах подвргне ревизији у циљу омогућења извоза наведених прерађевина.

Министру Финансија Др. Милану Стојадиновићу упућена је по питању порезе следећа резолуција:

Централни Збор Индустријалаца Краљевине С. Х. С. донео је на својој седници од 21-VI-1925. г. следећу резолуцију:

Централни Збор благодари Господину Министру Финансија Др. Милану Стојадиновићу, што су чл. 51. Закона о буџетским дванаестинама за месеце април, мај, јуни и јули 1925. год. донете одредбе, којим се огромни порезни терети друштва обвезаних јавном полагању рачуна ублажавају, али мора констатовати, да је ефекат одредаба овог члана поништен подвостручењем инвалидског пореза, као и увођењем војно-коморског приреза, тако, да ће са веома малим изузецима оптерећење друштва остати исто тако несношљиво као и до сада; безбројним писменим преставкама као и приликом анкета и зборових поднети су докази, да је пореским оптерећењем, које у многим случајевима значи одузимање имовине, доведен у питање чак и опстанак предузећа обвезаних јавном полагању рачуна. Ради тога Збор умољава Господина Министра Финансија, да неодложно донесе потребне одредбе у

циљу, да се пореско оптерећење друштава обвезаних јавном полагању рачуна сведе на праведну, сношљиву меру.

II.

А) Чл. 56 Поменутог Закона о буџетским дванаестинама заведен је у целој Краљевини нови порез на телесне раднике, који се има наплаћивати од сваке, па и од најмање радничке зараде.

Овакав начин наплате пореза на приход од личног рада коси се са принципом, који је признат и спроведен у свима постојећим пореским законима наше Краљевине, наиме са начелом, да је приход од личног рада до извесне границе ослобођен пореза (чл. 58. србијанског Закона о непосредним порезима, одредбе о ослобођењу мунимума доходака потребан за живот у законима осталих покрајина). То исто начело признато и у нашем Уставу, чији чл. 116 одређује, да се порез плаћа по пореској снази.

Б) Упуством за разрез и наплату пореза од телесних радника, који је издала Генерална Дирекција Непосредних Пореза 12.-V. 1925. год. под бројем 16.929 премашене су без законске основе границе оптерећења, које предвиђа поменути чл. 56 закона о буџетским дванаестинама.

1) Поменути упутством наређена је наплата војно-коморског приреза и ако је у чл. 56. поменутог закона сасвим децидирано наглашено, да ће сви телесни радници од 1. априла т. г. плаћати у име државног пореза и свих осталих државних и специјалних приреза изузев инвалидског пореза и ванредног приреза 2% од годишње зараде; дакле за наплату ма којег другог пореза и приреза од зараде телесних радника; поред поменутих нема законске основе, па ни за наплату војно-коморског приреза; чл. 59. Закона о буџетским дванаестинама садржи општу одредбу, којом се уводи у живот војно коморски прирез по чл. 242. Закона о устројству војске. Оваква општа одредба не може никако укинути одредбу чл. 56. која је специјална одредба за телесне раднике; у осталом је чл. 242 Закона о устројству војске ранија одредба, која је сада модификована новом одредбом чл. 56. закона о буџетским дванаестинама.

2) Поменути упутством Генералне Дирекције Непосредних Пореза тражи се јемство послодаваца за порез телесних радника и за прошло време, у које радник није био запослен код њих; за овако повишење јемства нема законске основице, а није ни стварно оправдано, да неко лице јемчи за нехат другог лица са којим није стајало ни у каквој вези.

3) Код изналажења инвалидског пореза и војно-коморског приреза има се према упутству годишња зарада узимати са 365 струким износом дневне зараде, а ако је законом о за-

штити радника забрањен рад недељом; ни један радник не ради 365 дана у години;

4) Административни рад, који је поменутим упуством наметнут послодавцима око израчунавања инвалидског пореза и војно-коморског приреза, око састављања спискова са детаљним назначењем од зараде устегнутих пореза и приреза, око издавања пореских књижица радницима итд. значи новоосетљиво оптерећење привреде, јер изискује одржање нарочитог чиновничког апарата, који ће поскупљавати трошковима режије баш у овом моменту, кад привреда мора напрегнути све силе, како би снизила трошкове производње.

5) Према упуству има се заради у новцу прибројати и зарада у натури (ведност стана, хране, одећа итд.)

6) Обнародовање упуства за разрез и наплату пореза на телесне раднике уследило је тек 9. јуна т. г. у бр. 2-30 „Финансиске Службе“. Послодавци до дана обнародовања нису били обавештени на који ће се начин привести у дело одредба закона о њиховом јемству за наплату пореза од њихових радника; ради тога нису били у стању да унапред врше дужност, коју им је упуство наложило, а сада не могу да устегну радницима од њихових малих зарада заостали порез од 1.-IV 1925. нарочито не оним радницима, који су међутим напустили службу.

Према томе Збор моли Господина Министра Финансија:

1) да се одредба чл. 56. Закона о буџетским дванаестинама о опорезивању телесних радника подвргне ревизији, те нарочито одреди минимум зараде ослобођен од пореза;

2) да се повуче упуство за разрез и наплату пореза од телесних радника издат од Генералне Дир. Непосредних Пореза 12.-V. 1925. год. број 16.929.;

3) Да се изда ново упуство узим јући у обзир следеће примедбе:

а) од зараде телесних радника има се наплаћивати само 2⁰/₀ порез, инвалидски порез и ванредни прирез;

б) јемство послодаваца да важи само за време упослења односног радника код њега;

в) инвалидски порез да се изрази у просечном ⁰/₀ зараде.

г) да се убирање свих напред поменутих пореза и приреза на телесне раднике врши кумулирано једним сталним перцентуалним ставом и да се предавање устегнутог пореза врши државној благајни уз списак, који има да садржава само име радника и укупну суму сваком раднику устегнутог пореза и приреза без њихове спецификације;

д) да се у основицу за разрез пореза узима само зарада у новцу;

ђ) да наплата пореза важи од дана обнародовања упуства у „Финансијској Служби“ т. ј. од 9. јуна 1925. год.

Пошто је збор једногласно примио тај реферат и резолуцију, чита г. Милићевић свој извештај о саобраћајним питањима на основу којег је донета следећа резолуција:

1) да се без икаквог одлагања одмах не чекајући свршетак техничких радова око спровођења у живот нове изједначене саобраћајне тарифе, даду за индустрију дрвета при извозу дрвене грађе и дрвеног угља што повољнији попусти, који с обзиром на положај у коме се ова грана данас налази ни у ком случају не требају и не могу бити испод 30%;

2) да се такођер хитним путем ублажи висина ставова за превоз артикала, који као што је случај са производима индустрије за прераду мяса, цемента, цигле, црепа, итд. услед скупих подвозних издатака губе своје потрошаче у земљи и своје пијаце ван ње, при чему од велике помоћи може бити материјал, који се налази сакупљен како у Министарству и Дирекцији Државних Железница, тако и код Централне Индустриских Корпорација и т. д.

Г. Блашковић поднео је Збору реферат о раду Одсека за посредовање и о бављењу стране радне снаге у нашој држави.

Одлучено је поднети Министру Социјалне Политике резолуцију, у којој се скреће пажња да се Централа Индустриских Корпорација није заузимала никада за какво канцеларско или помоћно особље, већ једино за квалификовано стручно радништво, каквог у земљи нема. Отпуштањем таквог радника дешава се, да је индустриско предузеће присиљено обуставити рад у целости или у појединим гранама и отпустити домаће раднике, који остају без рада и зараде. Само таквим поступком ствара се незапосленост домаће радне снаге.

Одржавањем оваквог начина рада Министарство Соц. Политике гони најбоље, за нашу индустрију ангазоване стране специјалисте, које јој је с муком и великим жртвама успело придобити и задржати, директно у службу иностраној конкуренцији. Тиме чини овој највећу услугу упропашћујући истовремено индустрију у нашој држави.⁽¹⁾

Пошто је примљена и ова резолуција, прешло се на избор новог председништва. Једногласно су изабрани понова сви чланови старог председништва.

⁽¹⁾ У истом броју „Економиста“ доносимо засебан чланак о овом важном питању.

Стање Народне Банке.

Међу објављеним подацима о нашем финансијском стању, Министар Финансија посвећује пажњу и кретању важнијих позиција у пословању Народне Банке. Тако се на прво место истиче метална подлога, која је стално расла и то:

31. децембра	1922. године	249,3	мил. динара
31. "	1923. "	447,3	" "
31. "	1924. "	474,3	" "
30. јуна	1925. "	461,7	" "

Као што се види, има извесне разлике између стања крајем прошле године и средином ове године, али то не значи да до краја 1925. год. неће порасти сток девиза. За последњи месец дана увећала се партија стране монете са 2,8 милиона динара, а депои на страни порасли су за преко пола милиона. За последња три месеца метално покриће код новчаничне банке овако се кретало:

30. априла	442,1	милиона
31. маја	458,0	"
30. јуна	461,7	"

Кад се узме у обзир, да смо крајем прошле године достигли максимум новчаничног оптицаја од шест милијарди, онда је за пола године циркулација прилично опала (за 357 милиона). Према стању од краја маја о. г. новчанични оптицај смањило се за 126 милиона динара.

Упоредо са смањивањем циркулације новчаница иде и опадање трговачких зајмова код Народне Банке. Дакле је крајем 1924. године било издато зајмова по есконту и ломбарду у суми од близу једне и по милијарде динара, докле се на завршетку првог полугођа ове године та сума смањила на 1.131,4 милиона динара.

За оцену наших кредитних односа врло је карактеристично, да је сума зајмова на менице пала први пут у мају испод милијарде (994,2 милиона), а у јуну се још више снизила (на 933,6 милиона). Јер од како је у септембру 1922 есконт први пут достигао висину од једне милијарде, тако се до краја 1922 и кроз целу 1923 и 1924 годину одржавао на суми од 1.100—1.300 милиона. Да ли би се из тога могло закључити, да је наступила лакша ситуација на новчаном тржишту? Већ се по билансама наших банака видело, да је готовина знатно већа него крајем 1923. Тако је у два најважнија центра нашег новчарства, готовина у каси и на жиро рачуну код Народне Банке износила у милионима динара:

	1923:	1924:
Загреб	388,9	364,2
Београд	69,2	89,5

Љубљана показује такође велику готовину: 50 милиона код 8 банака, сем потраживања код новчанин завода. У Београду је, као што се види, повећање за двадесет милиона, а у Загребу није било података за све банке до 1. јуна о. г. када је закључена статистика. Сем тога, потребно је напоменути, да статистика не обухвата стране банке (француска, бечка, прашка и енглеска)

као ни Државну Хипотекарну Банку. Загребачки листови већ говоре о обиљу новца и о потреби да се каматна стопа за зајмове смањи. У прилог томе говори и факт, да су се банчине обавезе по жиро рачунима знатно повећале: од краја маја о. г. па до 30 јуна за 216 милиона.

У појединостима, главне позиције у стању Народне Банке показују ове промене:

АКТИВА

За месец
дана
31-V—30-VI + или —
1925

МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату	72,4	72,5	+0,2
у кованом сребру	17,4	17,4	—
у страниј монети.	2,1	4,9	+2,8
у депоима на страни у разним валутама	366,1	366,8	+0,7
Укупно	458,0	461,7	+3,7
ЗАЈМОВИ:			
на менице	994,2	933,6	—60,6
на хартије од вредности	197,9	197,8	—0,1
Укупно	1.192,1	1.131,4	—60,7
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница .	1.186,3	1.186,3	—
рачун приврем. и сталне размене . .	366,0	366,2	+0,2
по зајму на бонове обрт. капитала .	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000,0	2.000—	—
Укупно	4.518,6	4.518,8	+0,2

ПАСИВА

30-V— 30-VI + или —

ГЛАВНИЦА ДИН. 50.000.000 У КОВАНОМ ЗЛАТУ			
од ове уплаћено	27,9	27,9	—
Резервни фонд	6,2	6,2	—
Новчанице у течају	5.770,8	5.644,9	—125,9
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро рачунима	311,5	527,06	+216,1
по разним рачунима	205,8	151,7	— 54,1

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Претходни резултати пописа становништва у Краљевини С. Х. С. 31 јануара 1921 године. Издање Дирекције Државне Статистике I. Сарајево. 1924. Цена 80 дин.

Попис 1921 године пружа нам најбољу грађу за израду „почетне биланце“ нашег државног и привредног живота након Уједињења те је стога потпуно јасна необична важност ове прве публикације његових претходних резултата. „Претходних, пошто се ови податци оснивају не на првобитном, основном материјалу (индивидуалним пописницима и листама), а на сумарним прегледима, које је сваки пописивач састављао за свој пописни рејон. Из „Увода“ којим су пропраћене многобројне табеле ове свеске не види се јасно, да ли се намерава и публикација „дефинитивних“ резултата пописа. Мишљења смо, да с обзиром на замашност тога посла, скопчаног са великим трошковима, за то не постоји стварна потреба, пошто не можемо очекивати од тога рада већих измена у добијеним резултатима, који су потпуно довољни за практичне циљеве.

Табеле су усавршене и „Увод“ датиран децембра 1923. године, а требало је још готово 1 1/2 година за штампање ове свеске. За другу свеску, која ће обухватити податке о попису домаће стоке, се јавља, да се налази у штампи. За сада изашле су подробне табеле на 226 стр., које обухватају: 1.) присутно становништво по покрајинама, окрузима и срезovima — уз назнаку расподеле по вероисповести и матерњем језуку; 2.) присутно становништво по општинама и варошима са поделом на мушке и женске. Од велике практичне вредности је подробан именик општина.

На крају налазимо 11 картограма, где податци табела приказани у бојама, а које нам пружају леп доказ високог ниво-а наше домаће графичке радиности.

Од велике је важности констатација наших ратних губитка у људству. Становништво је смањено од 1910 до 1921 године за 608.444 или 5%. Ако се узме у обзир и губитак услед изосталог природног прираштаја, то би смањење само за Србију и Црну Гору износило 1.200.000 становника. Губитци осталих покрајина су много мањи, а у Војводини забележен је чак и пораст становништва од 2%. Још веће су разлике у појединим варошима од повећања у Загребу са 37%, у Београду за 24% и у Љубљани за 14% до смањења у Битољу за 41%, у Књажевцу за 29% и у Требињу за 31%. Врло интересантни су такође податци о узajамном односу мушког становништва према женском, које после рата преовлађује у свима покрајинама изузев Босне. Не знамо из којих разлога у табели на стр. XIV није приказан тај однос и за Јужну Србију и Црну Гору. И ако упоређење ових података са стањем у 1910 години није могуће, ипак би требало их навести ради упоређења са другим покрајинама у 1921 години.

Укупан број становника износи 12.017.323 или 48.3 на 1 кв. километар. Чекамо са интересом публикацију и друге свеске овога дела (о стању домаће стоке), која ће нам пружати нарочито драгоцене податке за проучавање привредног живота наше земље.

Ал. В.

Вестник Финансов. Н. Д. фебруар 1925. год. Издание Народног Комисара Финансов СССР.

Има две врсте штампе у садашњој Русији: једна — за пропаганду — пише

сваки дан о блиском слому трулог капиталистичког режима, друга — стручна — пажљиво прати целокупан живот буржоаских држава, темељно проучава његове проблеме и озбиљно искоришћује све тековине научне мисли. Последњи број званичног листа Совјетскога Комесара Финансија у великој свесци од 243 стр. доноси, између осталог: оцене књига (Кајнса, Селигмана, Валре де Бордса о аустријској круни и т. д.); вести из иностранства (међусавезнички дугови, конференција министра финансија 7—14 јануара у Паризу, резултати валутне реформе у Немачкој); извештај о рефератима читаним у Институту Економских Истраживања; статистику Министарства Финансија о приходима и и расходима, новчаном оптицају, курсевима, кретању кредита код Државне и других банака.

У чланцима је приказано садање стање у неким гранама државних финансија и народне привреде. Проф. М. Сиринов говори о пореском оптерећењу сеоског становништва, А. Холм о буџетима органа локалне управе (области) и т. д. Најзад и а и четири веће расправе. Проф. В. Новожилов третира питање „о недостатку капитала“, које је и код нас актуелно.

Т. Енгејев подробно пише о проблемима емисије новчанице. Полазна тачка његовог разонавања гласи: „Најсавршенија емисиона банка не може стварати капитале, она може само вршити њихову нову расподелу. Пружање кредита народној привреди путем емисије банкнота даје могућност банци, да стави у покрет вредности, које су прикупљене у народној привреди те да на тај начин искористи овај капитал у продуктивне сврхе. Према томе апсолутно је јасно, да банка не може располагати већом количином ових вредности, него колико их има у народној привреди“.

Страна пракса приказана је у расправама П. Микелаузе: „О двоструком опорезовању и методама његовог одклањања“ и Проф. А. Букавецког: „Финансирање зидања станова у варошима.“

Р. Е. К.

Dr. Aleks. Bilimović, univ. prof. v Ljubljani: Nekoliko podatkov o delniških družbah v Sloveniji. Ljubljana 1925. Založila juridična fakulteta.

Познавање отаџбине предаје се на неким универзитетима Аустралије као посебан предмет. Ако би се случајно неко латио тога посла у нашој земљи, нашао би довољан материјал из области историје, па нешто из уметности (архитектонске) и најмање из области народне привреде. Писац упозорава сасвим оправдано на то, што се обилан и драгоцен материјал налази у трговачким и другим коморама, у државним надлештвима и другим институцијама, који без научне обраде лежи као мртви капитал.

На основу података, прикупљених у Трговачкој Комори и др. Институцијама Љубљане, писац даје на 40 страна прецизну слику историјског развитка и садањег стања акционарских друштава у Словеначкој. Јача индустријализација ове покрајине види се из тога, што 25% свију послова имају више од 5 радника, док овај постотак за целу земљу износи само 16%. Командитна форма није знатно заступљена, највише има регистраних задруга. На друго место долазе друштва са ограниченим јамством. Па како $\frac{1}{2}$ има друштвени капитал од 25 до 125.000 динара, а $\frac{1}{4}$ и испод ове суме, то писац налази, да друштва са огр. јамств. не могу играти важнију улогу у нашој привреди и у прикупљању потребних капитала.

После лепог теоретског приказа о преимућствима и недостатцима акционарске форме предузећа, писац наводи одвојено за Љубљану, Марибор и др.

места следеће податке (цитирамо само укупан број.)

Крајем године	Број постојећих акц. друштава	Акц. капит. у хиљ. дин.	у хиљ. златних динара
1870	3	400	
1890	8	4.650	
1900	13	8.100	
1910	17	11.175	
1914	18	14.682	61.600
1918	19	21.013	—
1919	23	30.575	—
1920	37	80.361	24.100
1921	57	125.100	10.000
1922	70	185.640	11.200
1923	84	283.340	18.400
1924	91	337.200	25.300

Уједно писац на примеру Трбовљанског и др. друштава доказује, како акц. капитал није прави израз вредности предузећа ни у папирним динарима, нити након обрачуна према курсу. Ипак је интересантна таблица поделе друштава према висини акц. капитала, из које се види да 51.6% имају акц. капитал мањи од 1 мил. динар. По броју прво место заузима индустрија, а по уложеном капиталу — кредитни заводи и рударство. Поред 91 домаћег друштва на територији Словеније по-

стоје 34 филијале фирми, чије се седиште налази у другим покрајинама па чак и ван земље (7). То су у главном филијале кредитних завода. С друге стране и словеначке фирме имају 16 филијала ван подручја покрајине (и 21 филијалу у самој Словеначкој.)

Од 91 друштва 78 имају акције које гласе на носиоца. 2) подробним таблицама приказана је расподела друштава по врсти посла и са знаком акц. капитала. Писац обећава у доцнијој публикацији објавити своју студију о постанку акц. друштава у Словеначкој, о процесу акционирања нарочито с обзиром на национализацију, о финансирању доцнијих емисија акција па најзад и кратку анализу биланса поменутих друштава. Пишчево дело пружа драгоцен материјал за проучавање морфологије наше привреде.

Ал. В.

Исправка. У приказу „Дефлациона валутна политика“, који је оштампан на стр. 494 „Економиста“ (св. за јуни) погрешно је цитирана, па услед тога погрешно и оштампана, тач. 5. која треба да гласи:

5., који су давали зајмове у првом периоду пада динара, па их наплаћивали доцније, а нарочито у периоду највећег пада динара.

Моле се читаоци да ово приме к знању.

ВЕСТИ

Успјех наше индустрије! Како нам јављају из Солуна, Бонова циглана Велика Кикинда, Нови Бечеј и Винковци, добила је наруџбу за добаву осам милијуна комада кровног цријепа за грчку колонизацију. Ту наруџбу добило је ово предузеће успркос француске, тали-

јанске и мађарске конкуренције и уна-точ тога, што је испитивање квалитете материјала било подвргнуто критици једне стручне комисије, састављене од инжењера. Нас радује овај успјех наше југославенске индустрије.

Власник за Друштво, Председник
Милић Радовановић
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
Цар Урошева ул. 17

Читаоцима.

И ако смо већ зашли у другу половину године, многи наши претплатници нису измирили своју претплату за ову годину.

Поред тога, што се претплата може најлакше слати поштанском чековном уплатницом, ми смо се постарали да у свима већим местима ангажујемо било пријатеље нашег часописа, било чланове управног одбора нашег Друштва, да као повереници „Економиста“ скупљају претплату. Љубазно су се одазвала нашем позиву ова господа :

Загреб, Др А. Цувај, главни тајник Трговачко-Обртничке Коморе
Сарајево Др Војислав Бесаровић, тајник Трговачке и Обртничке Коморе
Сомбор, Г. Јован Радуловић, управник Царинарнице
Осијек, Г. Чеда Плавшић, секретар Трговачке Коморе
Субошица Милан С. Дамјановић, секретар Савеза Индустијалаца
Н. Сад Др Бранко Петровић, секретар Берзе
Сјалиш Др Борош управник Градске Штедионице
Српски Карловци, Г. Славко Видаковић шеф Управе Фондова.

Молимо наше дужнике из ових градова, да претплату положи нашем поверенику у дотичном месту. Бићемо захвални и другим пријатељима „Економиста“, који се буду јавили за наше поверенике у осталим местима, где их још немамо.

НАБАВКА ПЛАТНА ОД КУДЕЉЕ

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 18. августа 1925. г. у 11 часова у канцеларији Управника Државних Монопола 1,264.390 мет. платна од кудеље разних ширина, домаћег порекла за повез дувана бербе у 1925, год.

Услови као и сва ближа обавештења могу се добити у канцеларуји Економног одељења ове Управе сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 17281 од 9. јула 1915. год. у Београду.

НАБАВКА „АМЕРИКАНА“

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 17. августа 1925. год. у 11 часова у канцеларији Управника Државних Монопола 66.300 метара памучног платна „американа“ ширине 80 см. домаћег порекла, потребног за повез дувана бербе у 1925. години.

Услови као и сва ближа обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења ове Управе сваког радног дана од 8—12 час.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 17281 од 9. јула 1925. године у Београду.

Стање на дан 30. јуна 1925. год.

Готовина				
у каси	231	10		
код Прометне Банке по тек. рачуну	58830	—		
код Прометне Банке по тек. рачуну	480	—		
код Поштанске Штедионице Београд по чековном рачуну	1400	30	60941	40
Намештај			11140	80
повезани комплети			750	—
Расходи				
Штампање часописа	41908			
Хартија за часопис	19190			
Хонорари-уређивач. одбора и сарадника	54334			
Плата, додаток и хонорар сталног особља	16150			
Трошкови експедиције и поштарина	1455	75		
Разни трошкови таксе и др.	2044	—		
Канцелар. материјал	447	—		
Трошкови по тек. рачунима	456	67	135.985	42
			208.817	62

Главница — имовина из 1924. год.			106.296	41
Улози редовних чланова 1925. год.			8.500	—
Претплата			56.975	—
Огласи			9.317	75
Разни приходи			16.000	—
Библиотека Економиста				
наплаћено за продате књиге	21262	50		
исплаћено за штампање и др.	14020	—	7.242	50
Камата по текућим рачунима			2.531	96
Комисиона продаја			1.954	—
			208.817	62

За Књиговодство
Ст. Радовић.

Благајник
Ник. Станаревић.

У п р а в а.

О Г Л А С

Према Одлуци Управног Одбора Самосталне Монополске Управе М.Бр. 8479 од 3. јуна 1925. године коју је одобрио Господин Министар Финансија решењем својим од 25. јуна Ком. Бр. 713. Управа Државних Монопола расписује прву оферталну лицитацију за израду фабричних зграда и то: Главне Фабричке зграде, машинске зграде, канализације и водовода, ограде и изолацију свих зграда у Нишу — Црвени Крст. Лицитација ће се одржати у понедељек 10. августа, у 11 часова пре подне у канцеларији Управника Државних Монопола у Београду.

Целокупна предрачунска сума износи динара 20.491.948,81 а кауција у износу 1.025.000 динара што чини 5% од заокругљене предрачунске суме има се положити према чл. 88 закона о Државном Рачуноводству на каси Депозитне Благајне ове Управе најдаље до 10 часова пре подне на сам дан лицитације.

Предрачун, планови, услови и остала погодбена документа могу се видети у канцеларији Техничког Одсека ове Управе, сваког дана од 8—13 часова.

Из канцеларије Индустијског Одељења Управе Државних Монопола М.Бр. 9298 од 27-VI-1925. године.

О Г Л А С

— Подизање зграда у Београду —

Према одлуци Управног Одбора Самосталне Монополске Управе МБр. 9613 од 15. јуна 1925. године, коју је одобрио Господин Министар Финансија својим решењем КБр. 727 од 25. јуна т. г. Управа Држ. Монопола расписује прву оферталну лицитацију за израду зграде за магацине, депо марака, хемијску лабораторију а чиновничке станове у Београду која ће се одржати на дан 6. августа 1925. год. у 11 часова пре подне у канцеларији Управника Државних Монопола у Београду.

Предрачунска сума износи 7,955.141,60 динара а кауција у износу од 398.000.— динара, што чини 5% од заокругљене предрачунске суме, има се положити према чл. 88, Зак. о Држ. Рачуноводству на каси Депозитне Благајне ове Управе најдаље до 10 часова пре подне на сам дан лицитације.

Предрачун, планови, услови и остала погодбена документа могу се видети у канцеларији Техничког Одсека ове Управе, сваког радног дана од 8—13 часова.

Из канцеларије Индустијског Одељења Управе Државних Монопола ИМБр. 9233 од 26-VI-1925. год.

О Г Л А С

Према решењу Управног Одбора Самосталне Монополске Управе МБр. 5415 од 8. априла 1925. год. и Управе Државних Монопола ИМБр. 7792 од 1-VI-1925. год. расписује се друга офертална лицитација за израду бунара и нужника код Стоваришта Непрерађеног Дувана у Кочанима.

Лицитација ће се одржати у среду 29. јула тек. год. у 11 часова пре подне у канцеларији Управника Стоваришта Непрерађеног Дувана у Кочанима.

Предрачунска сума за оба објекта укупно износи 61.323,28 динара, а кауција од 3100 дин. што чини 5% од заокругљене предрачунске суме, у готовом или зоконом одобреним хартијама од вредности има се положити на дан лицитације најдаље до 10 часова пре подне Благајни Стоваришта Непрерађеног Дувана у Кочанима.

Планови, предрачун и услови могу се видети у Техничком Одсеку Управе Монопола и у Стоваришту Непрерађеног Дувана у Кочанима сваког радног дана од 8—12 часова пре подне.

Из канцеларије Индустијског Одељења Управе Монопола ИМБр. 5185 од 11. априла 1925. године.